

NASTAVA SUVREMENE POVIJESTI JUGOISTOČNE EUROPE
Dodatni nastavni materijal

Osmansko Carstvo

Izdavači:

Centar za demokraciju i pomirenje u jugoistočnoj Europi, Solun
Hrvatski helsinški odbor za ljudska prava, Zagreb

Za nakladnika: Srđan Dvornik

Urednik hrvatskog izdanja: Krešimir Erdelja

Naslov originala: Teaching Modern Southeast European History, Alternative Educational Materials,
The Ottoman Empire, Thessaloniki 2005

Prijevod s engleskoga: Đurđa Knežević

Lektura: Jadranka Varošaneć

Korektura: Božica Ciboci

Prijelom: Karmen Ratković

Naklada: 1500 primjeraka

CDRSEE Rapporteur to the Board for the Joint History Project: Costa Carras

Executive Director: Nenad Šebek

Director of Programmes: Corinna Noack-Aetopoulos

Project Co-ordinators: Biljana Meškovska, George Georgoudis

Sponzor hrvatskog izdanja:**Current Copy based on the Original English Edition:**

Sponsors: The United States Department of State, the United States Agency for International Development (USAID), the German Ministry of Foreign Affairs, and the Stability Pact for South Eastern Europe.

Disclaimer: The designations employed and presentation of the material in this book do not imply the expression of any opinion whatsoever on the part of the publisher (Center for Democracy and Reconciliation in Southeast Europe), nor on the part of the sponsors (the US State Department, USAID, the German Ministry of Foreign Affairs, and the Stability Pact for South Eastern Europe). This book contains the views expressed by the authors in their individual capacity and may not necessarily reflect the views of the CDRSEE and the sponsoring agencies.

Copyright: Center for Democracy and Reconciliation in Southeast Europe (CDRSEE)

Krispou 9, Ano Poli, 54634 Thessaloniki, Greece

tel.: +30 2310 960820-1, fax: +30 2310 960822

email: info@cdsee.org, web: www.cdsee.org

ISBN: 978-953-6991-14-3 (sv. 1)

ISBN: 978-953-6991-13-6 (cjelina)

NASTAVA SUVREMENE POVIJESTI JUGOISTOČNE EUROPE
Dodatni nastavni materijal

I. čitanka
Osmansko Carstvo

urednici: Halil Berktaş i Bogdan Murgescu
urednica cjelokupnog projekta: Christina Koulouri
urednik hrvatskog izdanja: Krešimir Erdelja

The logo consists of the letters 'HHO' in a bold, italicized, sans-serif font. The letters are white with a black outline and are set against a dark, irregular shadow.

Hrvatski helsinški odbor

The logo features a stylized 'C' on the left, composed of a blue and yellow arc. To its right, the letters 'CDRSEE' are written in a bold, blue, sans-serif font. Below this, the full name 'Center for Democracy and Reconciliation in Southeast Europe' is written in a smaller, black, sans-serif font, followed by the website address 'www.cdsee.org' on the next line.

Center for Democracy and
Reconciliation in Southeast Europe
www.cdsee.org

Zagreb 2007.

Priznanja i zahvale

Upravni odbor Centra za demokraciju i pomirenje u jugoistočnoj Europi (Center for Democracy and Reconciliation in Southeast Europe, CDRSEE) želi izraziti najdublju zahvalnost brojnim suradnicima koji su svojim napornim radom omogućili sastavljanje ove serije povijesnih čitanki.

Osobit doprinos dala je profesorica Christina Koulouri, koordinatorica i urednica ove edicije, bez čije upornosti, stručnosti, strpljivog rada sa suradnicima, odlučnosti, ali i strastvenog osobnog interesa, cijeli ovaj projekt ne bi bilo moguće izvesti. Neumorni rad i posvećenost šestero priređivača, profesora Halila Berktaya i Bogdana Murgescua (Osmansko Carstvo), dr. Mirele Luminita Murgescu (Nacije i države u jugoistočnoj Europi), profesora Valerija Koleva i Christine Koulouri (Balkanski ratovi) i Krešimira Erdelje (Drugi svjetski rat), usprkos mnogim preprekama tijekom posljednje dvije i pol godine, rezultirao je priručnikom koji je upravo pred vama. Svi-ma njima Odbor je zahvalan za njihovu srdačnu suradnju i neumornost u radu.

Nadalje, Upravni odbor želi spomenuti i one suradnike koji su prikupljali materijal za ove čitanke, njih četrnaestero iz jedanaest zemalja jugoistočne Europe. Najtoplije im zahvaljujemo za sate i sate koje su proveli pretražujući građu po arhivima i knjižnicama te privatnim zbirkama kako bismo tako izabrane tekstove i ilustracije sada imali u ovoj ediciji. Osobiti dug zahvalnosti imamo i prema onim nastavnicima povijesti koji su ocjenjivali i kritizirali ove čitanke još tijekom rada na njima, a valja spomenuti i članove Odbora za nastavu povijesti pri Centru za demokraciju i pomirenje u jugoistočnoj Europi, koji u ovom projektu sudjeluju od samog njegova pokretanja 1998.

Profesor Robert Stradling, profesorica Marija Todorova, profesor Peter Vodopivec i Ivan Vejvoda dali su stručne recenzije i detaljne komentare na sadržaj svih četiriju naših čitanki, i time znatno pridonijeli njihovoj temeljitosti i nepristranosti.

Na kraju, veliku zahvalnost Upravni odbor duguje i osoblju Centra za demokraciju i pomirenje u jugoistočnoj Europi, koje je s vjerom surađivalo i pridonosilo ovom pothvatu od samog njegova početka pa do konačnog ostvarenja.

Costa Carras,

Član Upravnog odbora

zadužen za

Zajednički projekt za nastavu povijesti

Glavni čimbenik oživotvorenja ovoga projekta bio je entuzijazam Costasa Carrasa, a njegova odlučnost i neumorna energija omogućili su taj pionirski posao. Istinski smo mu zahvalni što je u ime Savjeta pratio i nadzirao projekt.

Ovu inicijativu Centra nazvanu "Poučavanje moderne povijesti jugoistočne Europe" velikodušno su podržali Agencija SAD-a za međunarodni razvoj (United States Agency for International Development, USAID) i Ministarstvo vanjskih poslova Njemačke, kojima dugujemo zahvalnost za znatnu financijsku potporu. Pojedinci iz ovih donatorskih organizacija s kojima smo surađivali u svakom su nam trenutku bili spremni pomoći i pružiti nam podršku. Također treba spomenuti i Ministarstvo vanjskih poslova Velike Britanije, koje je Zajednički projekt za nastavu povijesti podržalo na samom početku i time pripremilo teren za ove čitanke. Zahvaljujemo i Paktu za stabilnost, čiji je dalekovidni specijalni koordinator, dr. Erhard Busek, shvatio značaj ovoga pothvata i u njemu nas podržao.

Posebno treba spomenuti i tvrtke koje su nas podržale, i bez čijega povjerenja i velikodušne financijske potpore ovaj projekt ne bismo mogli izvesti do kraja. To su: Coca-Cola HBC, Hyatt Regency Solun i Titan S. A. Podrška naših sponzora i donatora omogućila je ostvarenje streljenja osoblja i svih koji su radili na JHP-u.

Iznad svega, riječi najveće zahvalnosti treba uputiti Costasu Carrasu. Njegovu nadahnuću dugujemo i samu ideju za ovaj projekt, a njegovoj posvećenosti i neiscrpoj energiji, izbor suradnika i koordiniranje njihova rada na ovome pionirskom projektu. Stoga mu od srca zahvaljujemo.

Richard Schifter,
Predsjednik Upravnog odbora

Predgovor hrvatskom izdanju

Čitanke koje su pred vama rezultat su zajedničkog rada preko pedeset znanstvenika i nastavnika povijesti iz jedanaest država jugoistočne Europe. Najprije su, u proljeće 2005. godine, objavljene na engleskom jeziku, a potom je uslijedilo prevođenje: potkraj iste godine na srpski jezik, sljedeće na grčki, a otprilike istovremeno s hrvatskim izdanjem bit će predstavljena i izdanja na albanskom, bosanskom i makedonskom. U planu su još izdanja na turskom, slovenskom, bugarskom i rumunjskom.

Oblikujući ove čitanke nastojali smo zadovoljiti brojne historiografske, obrazovne i odgojne ciljeve koji su nužni za moderno poučavanje povijesti. Kada bismo, međutim, među njima trebali odabrati jedan, ključni, onda bi to bila multiperspektivnost. Naš zajednički rad, dakle, nije bio potraga za nekakvim konsenzusom o spornim pitanjima zajedničke prošlosti pojedinih naroda/država regije – tako zacrtan cilj bio bi besmislen i kao takav osuđen na neuspjeh. Umjesto dogovorene 'jedne istine', instant priprema spremnog za konzumiranje (memoriranje), učenicima smo nastojali ponuditi zbirku povijesnih izvora (vrijedi, dakle, još jednom naglasiti: ovo nisu udžbenici povijesti, nego čitanke) od kojih će ih neki možda i iznenaditi ponešto drukčijim opisom/tumačenjem događaja u odnosu na ono iz njihovih udžbenika. Uočiti će, također, da se isti događaji ili pak isti izvori mogu interpretirati na posve različit način – uvrštavanjem takvih izvora nastojali smo potaknuti razvoj učeničkog shvaćanja da o svakom događaju ili osobi mogu postojati različite, pa i potpuno suprotstavljene perspektive, da je povijest mnogoznačna, a ne jednoznačna tj. da je interpretativnost jedno od temeljnih obilježja povijesne značnosti, premda se u javnosti to njezino obilježje ponekad pokušava prikazati spornim i problematičnim. Kao takva, pisana je povijest uvijek podložna provjeravanju, kritici i reinterpretaciji.

Sa zadovoljstvom konstatiram da se ovako koncipirana zbirka povijesnih izvora jako dobro nadopunjuje s postupnim promjenama u poučavanju povijesti (i hrvatskome školstvu u cjelini) u posljednjih nekoliko godina, posebno nakon uvođenja HNOS-a. Hrvatski udžbenici, kao i dodatni materijali za poučavanje povijesti, u posljednjih su petnaestak godina doživjeli značajnu preobrazbu. Poboljšanja su vidljiva već na prvi pogled – udžbenici više nisu crno-bijeli (u doslovnom značenju), sve se više pažnje i prostora posvećuje ilustracijama i povijesnim kartama, čime se vizualnim izvorima znanja, ranije zanemarivanim, opravdano daje na važnosti. Promjene u sadržaju udžbenika, jasno, ovisile su o mijenjanju nastavnog plana i programa, ali njih je na ovako ograničenom prostoru nezahvalno ocjenjivati. Ono što je zajedničko većini udžbenika jest da se, u nekima više, a u nekima manje, učenicima nudi mogućnost uvida u rad povjesničara uvrštavanjem povijesnih izvora. Time se, među ostalim, veći naglasak stavlja na vještine koje učenici trebaju usvojiti tijekom učenja povijesti, jer se bolje razumijevanje prošlosti može postići ukoliko učenici, uz rezultate povijesnih istraživanja, uče i o procesima kojima povjesničari do tih rezultata dolaze. Osim toga, time učenika stavljamo u ulogu subjekta u nastavi, omogućujemo mu da istražuje, analizira i samostalno zaključuje, a ne samo usvaja već gotove, priređene činjenice.

Nužnost upoznavanja s metodologijom rada povjesničara posebno je naglašena u HNOS-u za povijest: "Tijekom učenja povijesti naglasak se stavlja na umijeća koja učenici trebaju usvojiti, jer povijest se može razumjeti samo ako učenici, uz ishode povijesnih istraživanja, uče i o metodama kojima se povjesničari služe pri poučavanju prošlosti."

Naša su razmišljanja 2001. godine, kada je počeo rad na ovim čitankama, išla u sličnome smjeru. Stoga bi zbirke povijesnih izvora koje su pred vama trebale, među ostalim, poslužiti i ostvarenju gore navedenog cilja. Još važnije, izražavam nadu da će one barem malo pomoći formiranju odgovornih, tolerantnih građana, spremnih na razumijevanje i uvažavanje različitosti, uključujući one vezane uz interpretaciju naše (zajedničke) prošlosti.

Krešimir Erdelja

Prikaz projekta

Sastavljanje alternativnog materijala za nastavu povijesti u jugoistočnoj Europi ambiciozan je i izazovan pothvat, osobito imajući u vidu kako se zajednička prošlost tumači i predaje u školama te kakvi se žestoki sporovi o tomu vode, ne samo među susjednim zemljama već katkad i u okviru jedne zemlje.

Pa ipak, poslije svih analiza provedenih tijekom posljednjeg desetljeća, ne samo nastavnih planova i programa nego i stavova koji prevladavaju kod nastavnika i u javnosti, postalo je očigledno koliko je akutna potreba za ovakvim materijalom.

Odbor za nastavu povijesti pri Centru za demokraciju i pomirenje u jugoistočnoj Europi započeo je rad na zajedničkom projektu za nastavu povijesti 1999. godine. Nakon dviju serija seminara i zbornika radova objavljenih poslije njih (*Nastava povijesti u jugoistočnoj Europi* i *Klio na Balkanu. Politika nastave povijesti*), Odbor je uspio ustanoviti konkretne nedostatke u nastavi povijesti, u čemu se pojedini obrazovni sustavi razlikuju, kakvu ulogu u njima imaju odgovarajuća ministarstva, a kakvu želje samih nastavnika, te napokon, koliki je prostor ostavljen novim inicijativama i inovacijama.

Stoga i jest odlučeno ne zaustaviti se na definiranju problema i opisivanju aktualnog stanja, nego ići dalje, tj. formulirati konkretan prijedlog nastave povijesti koji ne bi bio proizvod znanja samo male skupine povjesničara, već šire mreže suradnika koji su bili uključeni u rad na zajedničkom projektu za nastavu povijesti u njegovoj prvoj fazi. Osim urednica i urednikā, koji su bili zaduženi za strukturu svake knjige i za konačan izbor dokumenata, u svakoj zemlji imali smo po jednog ili dvoje suradnika koji su, u skladu s napucima usuglašenima u prvoj fazi, birali tekstovna i vizualna povijesna svjedočanstva. Uz to, knjige koje su sada pred vama, prvo su na nekoliko posebnih susreta održanih tijekom 2004. godine pregledali i njihovu prikladnost ocijenili sami nastavnici povijesti. Napokon, cijeli su materijal recenzirali sljedeći stručnjaci: Costas Carras, Robert Stradling, Marija Todorova, Peter Vodopivec i Ivan Vejvoda. Od njih smo dobili vrijedne sugestije kako o različitim aspektima povijesti jugoistočne Europe, tako i o nekim odgojnim pitanjima.

Koncipiranje projekta temeljilo se na sljedećim čimbenicima:

- 1) razlikama u nastavnim programima i etnocentričnosti nastave, uobičajenoj u svim zemljama regije;
- 2) činjenici da u jugoistočnoj Europi promjene u udžbenicima povijesti ovise o odgovarajućim ministarstvima, koja strogo kontroliraju nastavne programe i udžbenike;
- 3) želji samih nastavnika da nastavu dopune materijalom koji će im biti lako dostupan;
- 4) uvjerenju da je nemoguće sastaviti jedinstven, homogen udžbenik na temu povijesti jugoistočne Europe koji bi se mogao rabiti u svim zemljama.

Zbog svega toga, smatrali smo da bi najbolje bilo napraviti tematske čitanke, radne priručnike s tekstovnim i vizualnim svjedočanstvima koji će moći poslužiti kao dopuna već postojećim udžbenicima. Drugim riječima, ovim čitankama ne namjeravamo zamijeniti udžbenike povijesti koji se trenutno rabe u učionicama, niti one nude koherentnu povijest jugoistočne Europe od 14. stoljeća do današnjih dana. One, međutim, imaju određene spoznajne i moralne ciljeve i predlažu konkretne metode i sredstva za nastavu povijesti. One predlažu **pristup povijesti koji je nov prije svega po metodi, a ne toliko po sadržaju.**

Ciljevi i izbori

Polazište za određivanje općih i posebnih ciljeva ovoga nastavnog materijala i za konačni izbor predmeta i materijala koje ćemo uvrstiti u njega bila je realna procjena stanja u nastavi povijesti i mogućnostima za inovaciju u njoj. Naši prijedlozi zasnovani su na novijim spoznajama historijske znanosti i na sličnim projektima reforme u nastavi povijesti, provedenima mahom u Europi. Stoga se predlažu dvije glavne promjene.

Promjene u historiografskom pristupu

- Nacionalna povijest koja se poučava u školama ne bi trebala biti nacionalistička povijest. Znajući da se u školi, uglavnom, poučava upravo nacionalna povijest, a da se povijest susjednih naroda predaje s etnocentričnog stajališta, mi ne predlažemo zamjenu nacionalne povijesti nekom drugom, nego promjenu načina na koji se ona poučava.
- Regionalna povijest jugoistočne Europe ne može se promatrati izolirano, nego je treba prikazivati kao dio europske i svjetske povijesti. To znači i da predodžbu o "specifičnom" povijesnom razvoju Balkana od samog početka treba odbaciti kao stereotipnu i pristranu.
- Povijest svakoga naroda zasebno, ali i povijest cijele regije, ne promatramo kao kontinuiranu, homogenu i harmoničnu. U jednakoj su mjeri prikazane podjele, sukobi i različite perspektive, kao i zajednički, objedinjujući elementi. Umjesto davanja lažne slike harmonije, radije želimo pokazati načine kako poučavati učenike o razlikama i sukobima.

Promjene u pedagojskom pristupu

- Povijest učimo kako bismo saznali nešto o svojoj prošlosti i razumjeli je. Kako se u školama uči da je kolektivni subjekt nacionalne povijesti nacija, nastoji se upozoriti da nacija nije jedina moguća identifikacija. Učenike se potiče da prijeđu okvir nacije, da otkriju cjeline koje bi bile šire ili pak uže od nje te da prihvate ideju o **postojanju više identiteta koji se međusobno dopunjuju**. Muški ili ženski identitet, lokalni identitet, identitet navijača ovoga ili onoga nogometnog kluba ili europski identitet – svi ti identiteti mogu postojati i usporedno, iako, dakako, nemaju svi isti značaj za osobu koja ga nosi. Učenike se tako potiče da saznaju i nešto više o sebi samima, šireći horizont prošlosti i onkraj granica političke geografije.
- Još jedan bitni cilj nastave povijesti jest **razvoj kritičkog mišljenja**. Ovaj se cilj može najbolje postići korištenjem različitih verzija svjedočenja o jednom istom događaju, budući da već i samo postojanje većeg broja svjedočenja potkopava neupitnost jedne jedinstvene i isključive istine.
- Radom s povijesnim izvorima učenici mogu steći **uvid i u prirodu povjesničarova posla**. Važno je da učenici shvate da se jedan te isti povijesni dokument može tumačiti na više načina, a da to ne mora značiti i namjerno iskrivljenje ili zlouporabu tih svjedočenja.
- Kroz nastavu povijesti učenici trebaju steći sposobnost ocjenjivanja ljudskih postupaka i **donošenje moralnih prosudbi**. Razvoj kritičkog mišljenja, međutim, ne podrazumijeva puku sumnjičavost: kritičko mišljenje treba pomoći stvaranju odgovornih građana sa sustavom moralnih vrednota, građana sposobnih da se odupru bilo kakvom obliku manipulacije.

Prilikom sastavljanja ove knjige najvažnije nam je bilo da se svi narodi jugoistočne Europe mogu prepoznati u ovim čitankama. Stoga su bile nužne dvije stvari:

- a) da sadržaj čitanki bude **kompatibilan** s aktualnim nastavnim programima i aktualnim udžbenicima;
- b) da sve zemlje jugoistočne Europe budu **ravnomjerno zastupljene**.

U interesu kompatibilnosti odabrali smo četiri teme moderne povijesti koje nalazimo u svim nastavnim programima zemalja u regiji jugoistočne Europe:

- Osmansko Carstvo
- Nacije i države
- Balkanski ratovi
- Drugi svjetski rat.

U želji da postignemo uravnoteženu sliku, tražili smo povijesne dokumente iz jedanaest zemalja, ne obazirući se na "doprinos" koji je ova ili ona zemlja dala povijesti regije i izbjegavajući svako vrijednosno mjerilo. Međutim, iz sasvim razumljivih razloga, relativna zastupljenost svake zemlje u ovoj ili onoj čitanci ovisit će o samoj temi: jasno je da će o Sloveniji biti daleko više govora u čitanci o Drugom svjetskom ratu nego u čitanci o Balkanskim ratovima. Neke pak razlike u zastupljenosti mogu se objasniti i agilnošću suradnika koje smo zamolili da traže povijesne izvore u svojoj zemlji, ali i stupnjem razvoja na kojem se u svakoj pojedinoj zemlji nalazi historijska znanost. Naime, u nekim zemljama postoje bolje organizirani arhivi, objavljuju se redovite publikacije u kojima se objelodanjuju povijesni dokumenti, te postoji pristup daleko većem broju izvora. Te su prepreke, usprkos našoj prvobitnoj namjeri, ipak neminovno utjecale na konačnu uravnoteženost dokumenata.

Četiri teme, jedna koncepcija

Dok je geografski okvir ovih četiriju priručnika jugoistočna Europa, od Slovenije do Cipra, njihov je vremenski okvir razdoblje od osmanlijskog osvajanja Balkana do današnjih dana. Odabrane teme pokrivaju cijelo to razdoblje i međusobno su komplementarne. Iako se čitanke vremenski nastavljaju jedna na drugu, na nekim mjestima one se i preklapaju.

Prva čitanka – *Osmansko Carstvo*, i druga čitanka – *Nacije i države u jugoistočnoj Europi*, pokrivaju dugo razdoblje od 14. do početka 19. stoljeća, odnosno od kraja 18. do kraja 20. stoljeća. Treća čitanka – *Balkanski ratovi*, i četvrta – *Drugi svjetski rat*, pokrivaju kraća razdoblja, uključujući i dva najveća oružana sukoba u ovoj regiji. Prva i treća čitanka imaju nešto užu okvir, bave se uglavnom poviješću ove regije, dok druga i četvrta pripadaju uglavnom europskoj i svjetskoj povijesti, iako i tu s težištem na povijesti jugoistočne Europe.

Političku i diplomatsku povijest nismo isključili. Naprotiv, rat je glavna tema dviju od četiriju čitanke. Ovakav izbor temeljen je na činjenici da ratovi tvore važan element u nastavi povijesti u svim zemljama Balkana, ali i na uvjerenju da prešućivanje nekadašnjih sukoba nikako ne može biti prikladan način izgradnje mira u budućnosti. Za narode jugoistočne Europe ratovi čine značajan dio njihova zajedničkog povijesnog iskustva, stoga bi bilo pogrešno izostaviti ih iz projekta čiji je cilj poticanje njihove kolektivne samospoznaje.

Bilo u svojem istinskom, tragičnom vidu, ili pak u idealiziranom herojskome, rat je uistinu bio temeljni događaj u 20. stoljeću, koji progona sjećanja svih naraštaja. Spomenici, ceremonije, obljetnice i groblja jačaju i obnavljaju ta sjećanja. Rat je bio jednako važan i u historiografiji. U tradicionalnoj historiografiji temeljenoj na događaju, rat je istodobno okosnica strukturiranja povijesnoga vremena i događaj koji monopolizira pripovijedanje. Većina povijesnih prekretnica u odnosu je bilo s političkim bilo s ratnim događajima. Osim toga, cijelo 20. stoljeće može se podijeliti u razdoblja upravo prema nizu ratova: Balkanski ratovi, Prvi svjetski rat, međuratne godine, Drugi svjetski rat, poslijeratno razdoblje i Hladni rat, ratovi u Jugoslaviji. Za neke, zataškavanje je nekad vrijedilo kao prikladan sredstvo u pacifističkom obrazovanju: historija neće govoriti o ratovima, neće afirmirati herojske vojne modele, nego će se okrenuti svakodnevnom životu i ekonomskoj, društvenoj i kulturnoj povijesti. Međutim,

kako predavati o 20. stoljeću, ili o ranijim stoljećima, a ne spomenuti ratove? Ako pak o svakodnevnom životu poučavamo izvan konteksta političkih događaja, ideologijskih sukoba i društvenih podjela, ne pridonosimo li time u krajnjoj liniji preživljavanju već postojećih stereotipa? Zapravo, poučavanje samo o svakodnevnom životu i kulturi ostavlja osjetljiva pitanja otvorenima za interpretacije koje će učenici onda potražiti (i pronaći) negdje izvan škole. Upravo bi ih nastava povijesti trebala zaštititi od stereotipnih interpretacija prošlosti proizašlih mahom iz političkih i društvenih sukoba.

Rješenje bi mogao donijeti jedan sasvim nov pristup. O ratu se može poučavati i tako da ga se ne veliča, i bez dosadnih detalja, brojki i datuma. O ratu se može poučavati kao o nečemu što čini sastavni dio našega zajedničkog ljudskog iskustva, može se pripovijedati o rogovima i o pozadini, može se pripovijedati kroz vizuru djece, može se pripovijedati o gladi, siromaštvu, raseljavanju, o preživljavanju i moralnim dilemama. Upravo smo se za takav pristup odlučili prilikom sastavljanja ovih čitanki.

U isto vrijeme nastojali smo dati riječ nijemim sudionicima povijesti, naime **ženama i djeci**, koje se tradicionalno ne spominju udžbenici povijesti. Ako im i nije posvećeno onoliko pažnje koliko je to prvotno bila namjera, to je samo stoga što u dostupnim povijesnim izvorima žene i djeca najčešće i imaju tek sporednu ulogu.

Protagonisti ovih čitanki su kako "veliki ljudi", poznati i izvan okvira nacionalne povijesti, tako i obični, anonimni ljudi iz svih krajeva jugoistočne Europe – "stanovnici povijesti". Kad bismo iz tekstova izbrisali imena ljudi i mjesta, katkad ne bismo mogli biti posve sigurni na koju se zemlju ili narod to odnosi. U razredu bi takva vježba mogla pokazati **koliko toga zajedničkog ima u našem iskustvu** bez obzira na nacionalne podjele i političke granice.

Nastojali smo upozoriti ne samo na negativne nego i na pozitivne aspekte povijesnoga iskustva, one koji se nalaze u ljudskim trenucima prijateljstva, solidarnosti i zabave. Stoga ćete u trećoj i četvrtoj čitanci pronaći posebna poglavlja o djelima humanosti i solidarnosti u ratnim vremenima – u vremenima sukoba, mržnje i sebičnog samoodržanja. Istodobno, nastojali smo da **u samopredodžbe naroda jugoistočne Europe uključimo i negativne aspekte**. Možda i jest najteži izazov pomiriti se i s negativnim, tamnim stranama naše povijesti.

Ratovi u Jugoslaviji tijekom devedesetih godina prošlog stoljeća vratili su u zapadne izvještaje mnoge negativne stereotipe o "posebnosti" Balkana. Ova edicija čitanki o novijoj povijesti jugoistočne Europe djelomice nudi odgovor na takve stereotipe. Pa ipak, ovaj se odgovor ne temelji na dokazivanju da cijela ova regija ipak ima neku svoju "vrijednost". Vjerujemo da je znanje sakupljeno u ovim čitankama dovoljno da baci svjetlo na predrasude i da je u stanju pridonijeti stvaranju europske samosvijesti, čiji će dio, zahvaljujući mogućnosti usporedbe, biti i ovaj prostor europskoga kontinenta.

Odlučili smo se za "**tradicionalni**", tiskani oblik. Slijedeći tradicionalne "predodžbe", u čitankama ima više tekstova nego slika, što će ih možda učiniti manje atraktivnima, pa možda čak i nezgrapnima. Ipak, mnogo je teže čitati tekst napisan na nepoznatom jeziku, nego "čitati" sliku iz zemlje čiji jezik ne razumijemo. Drugim riječima, glavni problem u komunikaciji koji postoji među nastavnicima povijesti u jugoistočnoj Europi jesu jezične barijere. Prijevod ih međutim ukida i omogućuje nam da poslušamo i glas drugih. Štoviše, najvažniji aspekt konzervativnosti ne mora imati veze s medijem. Očigledno je da se CD-ROM može rabiti na jednako tradicionalan način kao i tiskana knjiga, baš kao što se i na internetu mogu naći problematične informacije koje iskrivljuju povijesne činjenice i ponavljaju stereotipe i pojednostavljena tumačenja.

Struktura i način uporabe

Kao što je već spomenuto, ove se četiri čitanke međusobno dopunjavaju, iako je svaka od njih samostalna te se može rabiti nevezano s ostalima.

Opća je struktura sljedeća:

- **Opći uvod**, koji je napisala glavna koordinatorica projekta, a prikazuje opću koncepciju čitanke i daje nastavnicima metodologijske naputke. Opći uvod nalazi se samo u prvoj čitanci;
- **Kronologijski pregled događaja** (tablica događaja);
- **Uvod**, poseban za svaku čitanku, koji je napisala urednica ili urednik te čitanke, i u kojem je prikazana konkretna tema (osnovna definicija, težišta rasprave, nove perspektive);
- Četiri do šest poglavlja (**tematskih cjelina**) s različitim brojem pododjeljaka. Svako poglavlje počinje kraćim uvodom i sadrži i tekstovnu i vizualnu građu, s uvodnim ili popratnim objašnjenjima, a nakon svakoga teksta slijede pitanja;
- **Popis izvora**, koji zapravo predstavljaju izabranu bibliografiju, relevantnu za sve zemlje regije;
- **Karte**, dvije ili tri u svakoj čitanci.

Pri odabiru građe vodili smo se načelom da svako svjedočanstvo prošlosti može poslužiti kao povijesni izvor. Stoga smo nastojali ovim čitankama obuhvatiti što širi spektar tekstova i ilustracija kojima bismo pokrili ekonomske, društvene, kulturne i političke aspekte povijesnoga iskustva i omogućili što više asocijacija. **Tekstovi su predstavljeni na osnovi istoga obrasca**, što znači da svaki tekst ima naslov i popraćen je objašnjenjem i pitanjima. Osim toga, u više se slučajeva na kraju poglavlja mogu naći i općenitija pitanja. Ta su pitanja pomoć nastavnicima povijesti koji ih mogu upotrijebiti u ovom obliku ili postaviti nova. Tekstovi se mogu birati i horizontalno, odnosno, mogu se kombinirati i tekstovi iz dviju ili triju čitanke, na što katkad upućuju pitanja koja se odnose na druge čitanke.

U praksi, za nastavnike povijesti mogao bi biti problem kako kontekstualizirati materijale iz neke druge zemlje, jer to pretpostavlja znanja koja nisu stekli tijekom svojega formalnog obrazovanja. Stoga smo se trudili da za svaki tekst ponudimo što više informacija, a da time ne nadomještamo inicijativu samih nastavnika. Nastavnici se ovim tekstovima mogu služiti na dva načina:

- 1) kao uvid u to kako drugi vide događaj s kojim su i sami nastavnici i njihovi učenici upoznati putem etnocentrične literature,
- 2) kao pokazatelj da i ljudi iz različitih nacionalnih ili etničkih skupina mogu imati slične osjećaje i iskustva u vezi s nekim spornim pitanjem.

Znanje samo po sebi najbolje potkopava stereotipe. Predrasude i stereotipi hrane se neznanjem, što se može vidjeti po predodžbama koje imamo o svojim susjedima ili o cijelim razdobljima naše povijesti. Šutnja je najsnažniji saveznik stereotipa. Stoga je jedan od ciljeva ovih priručnika spoznajna dimenzija: ponuditi informacije o povijesnim događajima u jugoistočnoj Europi, ali i postaviti određena pitanja. Ove čitanke nisu gotove jednom zauvijek: njihov je cilj ohrabriti korisnike na daljnja istraživanja, kritiku i dijalog.

Korisnici ovih čitanke prije svega mogu biti učenici viših razreda srednjih škola, dakle osobe između petnaest i osamnaest godina za koje je ovaj obrazovni materijal i oblikovan, ali se njime mogu koristiti i studenti, kako u jugoistočnoj, tako i u zapadnoj Europi. Što smo duže radili na sastavljanju ovoga materijala, sve smo više shvaćali da bi mogao biti zanimljiv i povjesničarima na zapadu, koji nemaju mogućnosti za adekvatno bavljenje poviješću naše regije. Zbirka povijesnih izvora iz svih zemalja jugoistočne Europe na engleskom jeziku mogla bi biti od koristi akademskoj publici na zapadu, koja povijest Balkana poznaje gotovo isključivo na temelju sekundarne literature.

Četiri postaje na putu od 14. stoljeća do danas

Odlučili smo prvu čitanku posvetiti **Osmanskom Carstvu**, budući da ga, premda to razdoblje čini najveći dio zajedničkoga povijesnoga iskustva naroda jugoistočne Europe, njegovi nastavljači odbacuju kao dio svoje zajedničke prošlosti. Iako se o njemu podučava u svim zemljama, perspektiva je uvijek etnocentrična – ovisno o motrištu predavača. Stoga je znanje o ovome velikom carstvu koje je stoljećima vladalo prostorima jugoistočne Europe i istočnim Sredozemljem nepotpuno i pristrano. Osmansko Carstvo prikazuje se jednom kao napredno, potom kao nazadno, kao multikulturni raj ili kao represivno, kao mjesto nacionalnog oslobođenja, odnosno nacionalne propasti. Ovako sukobljena tumačenja odražavaju se i u historiografskim radovima na zapadu koji se odnose na ovo razdoblje.

Prikazujući Osmansko Carstvo kao zajedničku povijesnu pozadinu svih naroda jugoistočne Europe ne sugeriramo da je ono bilo nekakvo "zlatno doba" harmoničnog suživota svih naroda na Balkanu. Kako je već rečeno, u zajedničko povijesno iskustvo pripadaju i sukobi i suživot. Osim toga, Osmansko Carstvo nije bilo statično, ni uniformno. Kao i druga multietnička i multireligijska carstva, i Osmansko Carstvo bilo je obilježeno unutarnjim razlikama i sukobima, razvijalo se i prolazilo kroz razdoblja napretka i razdoblja krize. Konačno, dubljim znanjem o ovome carstvu lakše ćemo dovesti u pitanje stereotip raširen na zapadu koliko i u kršćanskom dijelu jugoistočne Europe, stereotip o njegovoj kulturnoj "zaostalosti".

Počeli smo od 14. stoljeća kada se Osmanlije prvi put pojavljuju u ovoj regiji i započinju osvajanje Balkana. Prva čitanka završava početkom 19. stoljeća. Iako to, dakako, nije i kraj Osmanskog Carstva, to se poklapa s pojavom nacionalnih pokreta koji vode uspostavi balkanskih država tijekom 19. i 20. stoljeća. Postupno slabljenje carstava i uspostave nacionalnih država na njihovim ruševinama tema su drugog priručnika, koji se vremenski dijelom preklapa s prvim, budući da počinje s 18. stoljećem. Osmansko Carstvo spominje se dijelom i u čitanci o Balkanskim ratovima. Stoga smo i sugerirali mogućnost horizontalnog povezivanja tekstova između čitanke.

Druga čitanka, o "Nacijama i državama u jugoistočnoj Europi", bavi se osobito osjetljivim i kontroverznim pitanjem. Od prvih nacionalnih pokreta protiv Osmanskog Carstva, pa do ratova u Jugoslaviji, sukobi između nacija u regiji bili su ključni za njezin povijesni razvoj. Pa i danas, vijesti o manje ili više "vrućim" incidentima, ispitivanja javnoga mnijenja, ali i neki aspekti nastave povijesti, potvrđuju da su nacionalne strasti i dalje žive. U tom smislu jasno je da temu koja ima središnje mjesto u modernoj povijesti ove regije nismo mogli isključiti. Druga se dilema ticala točke na kojoj završava druga čitanka: da li da to bude kraj Velikog rata, ili da odemo i u vrijeme poslije Drugoga svjetskog rata? Postojali su snažni argumenti protiv uključivanja 90-ih godina prošloga stoljeća u tu čitanku, ali smo na kraju ipak odlučili da je nužno uključiti i ovu najnoviju fazu nacionalističkih pokreta i sukoba radi boljeg razumijevanja sadašnjice. Uostalom, neke nacionalne države u regiji nastale su upravo tijekom te posljednje faze.

Uz te tematske kategorije druga se čitanka uglavnom drži kronologijskog pristupa kako ne bismo skrenuli u teorijska razmatranja o nacionalizmu i kako bismo pokazali: 1) evoluciju definicije nacije, 2) zemljopisni i kronologijski okvir nacionalističkih pokreta i njihove međusobne razlike, te 3) različite faze u formiranju nacionalnih država u jugoistočnoj Europi. Više od ostalih triju čitanke, ova druga prikladna je za prikazivanje različitih perspektiva jer je njezina tema sama bit nacionalnog samoodređenja, i jer dekonstruira predodžbu o jedinstvenosti i autentičnosti nacije. Najveći doprinos čitanke o nacijama i državama jest to što naciju prikazuje kao povijesnu kategoriju, uklanjajući nepovijesne predodžbe o kontinuitetu i jedinstvu. Istodobno smješta povijest jugoistočne Europe u kontekst europske i svjetske povijesti, budući da nacionalna država zauzima središnje mjesto u novijoj i u suvremenoj svjetskoj povijesti.

Treća čitanka, čitanka o **Balkanskim ratovima**, mogla je biti i dio druge, pa čak i prve čitanke, budući

da razmatra presudni trenutak stvaranja mnogih nacionalnih država na Balkanu i konačni pad Osman-skog Carstva. Istodobno, bio je to u potpunosti "balkanski događaj", koji je, bez obzira na ishod, bio smatran dokazom da su stanovnici Balkana sposobni sami odlučivati o svojoj sudbini, bez miješanja europskih "velikih sila". Osim toga, Balkanski ratovi su pokazali i relativan značaj vjera u nacionalnim sukobima: dok se u Prvom balkanskom ratu koalicija kršćanskih država borila protiv muslimanskog Osmanskog Carstva, u Drugom balkanskom ratu protivnici uopće nisu bili podijeljeni prema vjeri.

Budući da se bavi događajima u trajanju od dvije godine (iako su u nju uključeni dokumenti i iz rani-jih i kasnijih razdoblja), treća je čitanka najkraća od svih. To je, baš kao i u četvrtoj, primjer kratkotrajne povijesti u kojoj smo nastojali upozoriti, po strani od političkih i vojnih događaja (o kojima ionako govo-re školski udžbenici), na različite aspekte rata kao iskustva. Istodobno čitanka nudi znanja o događajima iz regionalne povijesti koji su na zapadu poslužili kao dokaz "osobitosti" ove regije glede nasilnosti nje-zinih sukoba. Stoga nije slučajno što se ovakvo uvjerenje pa i uvođenje i obnavljanje termina "Balkanski ratovi" protegnulo i na ratove u Jugoslaviji devedesetih. U međunarodnom javnom mnijenju prevladao je stav da su na Balkanskom poluotoku krvoproliće i međunacionalna mržnja endemska bolest. Stoga, moglo bi biti korisno da se i u učionici Balkanski ratovi usporede s tzv. Velikim ratom, koji je izbio od-mah poslije njih i koji je istinski izmijenio i samu definiciju rata.

Četvrta se čitanka bavi najvećim događajem svjetske povijesti, te stoga 1) postavlja lokalnu povijest u globalni kontekst, 2) ostvaruje moralne ciljeve nastave povijesti. Zaista, ako se učenicima povijest predaje kako bi se formirali demokratski građani, onda nam, za tu svrhu, **Drugi svjetski rat** pruža neke od najboljih lekcija. Dakako, zemlje jugoistočne Europe nisu mogle izbjeći užasima ovoga "totalnog rata", što se jasno vidi kroz dokumente koje dajemo. Međutim, povijest ovoga dijela Europe istodobno nam pruža mogućnost da poučimo učenike o humanosti i moralnim vrijednostima, i to tako što ćemo izložiti:

1) Borbu protiv fašizma. Smatrali smo da, iz obrazovnih razloga, treba naglasiti otpor totalitarnoj ideologiji i brutalnosti nacizma, uglavnom kroz pokrete otpora koji su u balkanskim zemljama bili više ili manje masovni. Male priče o kolektivnoj viziji u jeku najveće krize zapadne civilizacije mogle bi našim učenicima poslužiti kao uzor i pomoći im da steknu jasniju predodžbu o moralnoj dimenziji ljudskih postupaka.

2) Solidarnost usprkos vjerskim, političkim i nacionalnim razlikama. Važno je naglasiti pomoć koju su pojedinci ili čak i cijeli kolektivi pružali drugim pojedincima ili kolektivima tijekom rata u vrijeme teških moralnih dilema i borbe za preživljavanje.

Istodobno, iako je Drugi svjetski rat bio događaj od posebnog značaja, patnja u ratu opće je mjesto. Razaranja gradova i masovna ubijanja civila gotovo da potiru razliku između fronte i pozadine. Rat na neki način postaje blizak i prihvaća se kao "prirodni" dio političkoga i društvenoga života. Čitanka o Drugom svjetskom ratu pokazuje ista iskustva rata koja dijele jugoistočna, srednja i zapadna Europa, što nudi drugačiji pogled na priču o "osobitoj" balkanskoj "brutalnosti".

S druge strane, s obzirom na vremensku bliskost teme četvrte čitanke, ipak raste i opasnost od različitog čitanja i tumačenja dokumenata. Za neke zemlje jugoistočne Europe vrijeme poslije Drugoga svjetskog rata bilo je jednako bolno koliko i vrijeme samog rata, tako da je tumačenje rata obojano i poslijeratnim iskustvima. Imajući u vidu kompleksnost i međunarodni okvir poslijeratnih događaja, odlučili smo četvrtu knjigu završiti trenutkom oslobođenja koje je bilo različito u svakoj zemlji. Tako smo mogli zadržati optimizam zbog sloma nacističke noćne more, a da ne ulazimo u izravne i neizravne posljedice koje je on imao za poslijeratna društva i u zapadnoj i u istočnoj Europi. Osim toga, u razdo-blju Hladnog rata, zemlje u regiji jugoistočne Europe slijedile su različite putove i završile u pripadnosti istočnoj, odnosno zapadnoj Europi (u hladnoratovskom smislu).

Nastavne metode

Nije bilo očevidno, niti se uzimalo kao gotova stvar, da će ove knjige biti široko prihvaćene i korištene u učionicama. Radeći na ovom projektu, imali smo u vidu cijeli niz ograničenja:

- 1. ograničeno vrijeme, predviđeno nastavnim programima za nastavu povijesti, zbog čega ni za inovativnost nastavnika nema dovoljno prostora;
- 2. sve manji interes učenika za povijest u korist drugih, "modernijih" i atraktivnijih znanja kao što su primjerice nove tehnologije;
- 3. nedovoljno usavršavanje nastavnika kako bi obnovili svoja znanja te stekli određene vještine potrebne za korištenje alternativnoga nastavnog materijala. Stoga je teško procijeniti u kojoj će se mjeri moći u praktičnoj nastavi ostvariti ciljevi naznačeni na početku ovoga projekta.

Metoda koje nastavnici povijesti mogu primjenjivati u korištenju ovih četiriju čitanke ima mnogo i raznolike su, a neke od njih su već prisutne u nastavnoj praksi. Pitanja navedena poslije svakog izvornog dokumenta i poslije većine odjeljaka prvi su korak ka nešto naprednijim nastavnim metodama poput simulacije, insceniranja određenih situacija, pisanja samostalnih radova i aktivnog učenja. Neke teme pogodnije su za samostalno učenje, primjerice Drugi svjetski rat omogućuje nastavniku kombiniranje metoda usmene povijesti s igranim i dokumentarnim filmovima. U svakom slučaju, naše čitanke trebaju omogućiti kritički pristup postojećim školskim udžbenicima i biti polazište za stvaranje novoga znanja putem racionalnog i kritičkog istraživanja. Uspjeh ovakvog pothvata gotovo u potpunosti ovisi o nastavnikovoj inicijativi, znanju i metodičkom pristupu.

Pa ipak, kritički pristup postojećim udžbenicima treba shvatiti na pravi način. Udžbenici variraju u kvaliteti i nisu ništa manje "autentični" od čitanke s izvornim materijalima. Od samog početka treba biti jasno da time što smo se odlučili za zbirku izvornih dokumenata, radije nego da se bavimo historiografijom, nikako ne znači automatski prihvaćanje objektivnosti ili autentičnosti tih izvornih tekstova; cilj nam je bio pokazati mnoštvo tumačenja i stajališta koja proizlaze iz samih izvora. Drugim riječima, ovo je primjena komparativne metode i multiperspektivnog pristupa. Svjesni smo da naš izbor nije posve slučajan: on odražava specifična stajališta i tumačenja, na što smo skrenuli pozornost i u uvodu u svako poglavlje.

Ove se napomene odnose i na tekstove i na ilustracije. Naravno, mladim ljudima ilustracije su svakako zanimljivije, jer je zahvaljujući njima lakše "zamisliti" prošlost. Znamo, međutim, da i slike mogu zavarati, stoga i njima treba pristupiti jednako kritički kao i tekstovima. "Čitanje" slika, jednako kao i tekstova, pretpostavlja poznavanje konteksta (društvenog, kulturnog itd.) u kojem su nastale. Nastojali smo dati informacije o odabranim ilustracijama, premda su one najčešće zanimljive upravo u kombinaciji s tekstovima danima u tom poglavlju. Budući da priručnici pokrivaju sedam stoljeća povijesti, slike koje smo odabrali vrlo su različitih vrsta, što zahtijeva i različite metode analiziranja. Nastojali smo uključiti različite vrste ilustracija: fotografije, plakate, karikature, litografije, slike, ilustracije na rukopisima, oglase, razglednice, poštanske marke, novčanice itd. Osim neizbježnih estetskih naklonosti, naš je kriterij bio moć ilustracije da dočara neku situaciju. Primjerice, na osnovi slika tipičnih predstavnika određenih društvenih skupina u Osmanskom Carstvu možemo otkriti kakva je predodžba postojala o svemu što je "drugačije". Podsjetimo se da ono što je "drugačije" nije automatski i "drugo"; čak ni među suvremenicima kulturna razlika ne mora voditi do sukoba.

Zaključak

Čitanke ove edicije sažetak su intenzivnih rasprava i sporova, ali su i ugodno iznenađenje koje pokazuje da povjesničari svojim radom mogu dokinuti granice. Trenutno, na Balkanu postoji kritična masa nastavnika povijesti zainteresiranih za svoj posao i spremnih za promjene. Mi se upravo i obraćamo onim nastavnicima koji teže promjenama i traže nove smjernice. Oni će moći nadalje poticati novine u podučavanju povijesti koje je trenutno i neporecivo u krizi u svim europskim društvima. Najveći protivnik u ovom pothvatu nisu politička i ideologijska reakcija, nego apatija.

I zato nam je izazov pobuditi zanimanje kod učenika za učenje o onome što se događalo u regiji u kojoj se nalazi i njihova zemlja, te im pomoći u razumijevanju kompleksnosti današnjice. Utoliko ovaj projekt nije samo znanstveni eksperiment: ovo je i odgovor na izazove koji očekuju zemlje jugoistočne Europe na njihovu putu u zajedničku budućnost.

Uvod	25
Kronologija	27
Prvo poglavlje: Širenje osmanske vlasti u jugoistočnoj Europi	41
Ia. Počeci osmanske države u Anadoliji	42
I-1. Orhan se ženi kćeri tekfura od Jar Hisara	42
I-2. Osvajanje Karaca Hisara i prvo čitanje <i>hutbe</i> u gazi-Osmanovo ime	42
Ib. Osvajanje Balkanskog poluotoka	43
I-3. Kako su sukobi među kršćanskim državama na Balkanu olakšali prodor Osmanlija	43
I-4. Ferman Murata I. kojim se Evrenos-begu potvrđuje pravo upravljanja južnom Makedonijom (1386.)	44
I-5. Uloga domaćih suradnika u širenju osmanske vlasti na Balkanu	45
Sl. 1. Bajazid I. stiže u pomoć opkoljenom Nikopolju u noći uoči bitke s križarima (1396.) – Osmanska minijatura (oko 1584.)	46
I-6. Kako se u 14. stoljeću objašnjavala pobjeda Osmanlija nad kršćanima: Gregory Palamas i Hans Schiltberger	46
I-7. Kršćani timarnici u Arvanidu, Albanskoj provinciji (1431./1432.)	47
I-8. Srpski despot kao osmanski vazal (1432.)	47
I-9. Pad Novog Brda (1455.)	48
Sl. 2. Osmanska vojska pobjeđuje kraj Mohača (1526.); osmanska minijatura (oko 1588.)	49
I-10. Turska razaranja u Sloveniji, pismo habsburškog namjesnika u Kranjskoj (1491.)	49
Sl. 3. Zarobljeni stanovnici Beograda (1521.)	49
I-11. Kršćani zarobljeni u Bosni (1530.)	50
Ic. Pad Konstantinopola – osvajanje Istanbula (1453.)	50
I-12. Bizantsko viđenje pada Konstantinopola: Georgios Sphrantzes	50
I-13. Ponovno naseljavanje Istanbula pod Mehmedom II.	51
Id. Stanovništvo i vjera	52
I-14. Prisilno naseljavanje (<i>sürgun</i>) Balkana stanovništvom iz Male Azije (potkraj 14. stoljeća)	52
I-15. Što su Osmanlije obećale bosanskim seljacima: pismo kralja Stjepana Tomaševića (1461.-1463.) papi Piju II.	52
I-16. Ioasaph, pravoslavni episkop Vidinski, o prisilnom i dobrovoljnom primanju islama (14. stoljeće)	53
I-17. Bilješka jednog kadije o slučaju dječaka bez oca koji prima islam (1636.)	53
I-18. Molba jednog mladića da prijeđe na islam (1712.)	53

Drugo poglavlje: Institucije Osmanskog Carstva	54
Ila. Sultan i njegovo dvor	55
II-1. Titule kojima se Sulejman služio u prepisci s Ferdinandom I. (1562.).....	55
II-2. Odlike idealnog vladara u pjesmi koju je Celâlzâde posvetio sultanu Selimu II. (1566.-1574.).....	55
II-3. Različita mišljenja o bratoubojstvu na prijestolju: kronika Mehmeda Nešrija o pogubljenju Mustafe Nejakog (1422.).....	56
Sl. 4. Plan saraja Topkapi (dvora) u Carigradu.....	57
Tablica 1: Dvor i osmanska središnja uprava.....	58
Sl. 5. Carski veleposlanik na audijenciji kod osmanskog sultana.....	58
II-4. Kako je Mustafa I. došao na prijestolje (1617.).....	59
Sl. 6. Carska gozba tijekom vojnog pohoda.....	59
Sl. 7. Sultan Bajazid II. (1481.-1512.) u lovu nedaleko od Plovdiva (Filibe).....	60
IIb. Devširma	61
II-5. Sustav devširme kako ga opisuje bivši janjičar.....	61
II-6. Kršćanska kritika devširme u Žitiju Georgija Novog iz Sofije (1539.).....	61
Sl. 8. Popisivanje djece za devširmu.....	62
Sl. 9. Janjičarski aga.....	63
II-7. Lutfi-paša se prisjeća svojega života od vremena kada je unovačen sustavom devširme.....	63
IIc. Timarski sustav	64
II-8. Pravila o raspodjeli timara.....	64
II-9. Popis prihoda koje spahija treba prikupiti od timara.....	64
II-10. Ponovno imenovanje za posjednika srednjeg ili većeg timara.....	64
II-11. Pravila o posjednicima timara koji se nisu odazvali pozivu u rat.....	65
Sl. 10. Naoružani spahija.....	65
IIId. Ideologija zaštite podanika i praksa u pravosudnom sustavu	66
II-12. Savjeti Murata I. Evrenos-begu pri imenovanju za upravitelja (1386.).....	66
II-13. Ferman Mehmeda I., izdan monasima samostana Margarit, u blizini Sera (1419.).....	67
II-14. Kadijina presuda u sporu između jednoga kršćanina i jednoga janjičara (Sofija, 1618.).....	67
II-15. Kadijina presuda u sporu između jednoga muslimana i jednoga kršćanina (Vidin, 1700.).....	67
II-16. Zajednica na otoku Mikonos odlučuje protjerati kadiju (1710.).....	68
II-17. Presuda protiv kocabaşi Todorakija iz Samakocuka (1762.).....	68
II-18. Osmanska povelja kojom se štite samostani u Bosni (1785.).....	69
IIe. Pokrajine i vazalne države	69
II-19. Nagodba o statusu Dubrovnika, potvrđena i ahidnamom Murata III. (1575.).....	69
II-20. Ahidnama Ahmeda I. za Transilvaniju (1614.).....	70
II-21. Autonomija Moldavije (1716.).....	70
II-22. Francuski putnik Flachet o posebnom statusu vlaških kneževa (1741.).....	71
Tablica 2: Tipologija teritorijalne uprave u Osmanskom Carstvu (16. stoljeće).....	72

Treće poglavlje: Vjerske institucije, zajednice i obredi	73
IIIa. Muslimani	74
III-1. Natpis na portalu Sulejmanove džamije u Istanbulu (polovica 14. stoljeća).....	74
III-2. Dimitrie Cantemir o muslimanskim molitvama.....	74
SI. 11. Džamija u Izniku (Nikeja) iz 14. stoljeća.....	75
SI. 12. Sulejmanija (Sulejmanova džamija) u Istanbulu (1550.-1557.).....	75
III-3. Kako jedan musliman objašnjava vezu između Alaha i kiše (1779.).....	75
SI. 13. Ornamentalni natpisi iz Kurana u unutrašnjosti Stare džamije u Jedrenu (15. stoljeće).....	76
III-4. Muslimanska heterodoksija – šale o bektašijama.....	76
SI. 14. Turska gospa na devi prilikom hodočašća u Meku.....	76
SI. 15. Astronomski opservatorij u Istanbulu (oko 1580.).....	77
SI. 16. Narodni junak Nasredin-hodža	77
IIIb. Kršćani	78
III-5. Izbor Genadija Sholarija za prvoga pravoslavnog patrijarha poslije osvajanja Konstantinopola (1453.).....	78
SI. 17. Osmanska srebrna posuda s natpisom na grčkom, korištena za pravoslavni crkveni obred (16. stoljeće)	78
III-6. Francuski putnik Pierre Lescalopier o samostanu Sv. Save u Srbiji (1574.).....	78
III-7. Pavao Alepski o moldavskim crkvama (polovica 17. stoljeća).....	79
SI. 18. Manastir Voronec u Moldaviji (izgrađen 1488., vanjske freske 1547.-1550.)	79
SI. 19. Tajna večera – freska iz samostana Stavronikita, Athos (Sveta gora) (1546.)	79
III-8. Kozmas Etolski poziva kršćane da školuju djecu	80
III-9. Kiril Pejčinović o sukobima između seljana pravoslavaca i njihovih svećenika (1816.)	80
IIIc. Židovi	81
III-10. Pismo Isaka Carfatija, rabina iz Jedrena, upućeno Židovima u srednjoj Europi (sredina 15. stoljeća)	81
III-11. Elijah Capsali o bogatstvu Židova u Osmanskom Carstvu u vrijeme vladavine Mehmeda II.	81
III-12. Židovski mesijanizam: slučaj Sabbataia Zevija (1666.).....	82
SI. 20. Židovski liječnik – francuska gravura (1568.).....	83
IIId. Religijski suživot i diskriminacija	84
III-13. Vjerski dijalog tijekom zatočeništva Gregorija Palame (1354.).....	84
III-14. Suživot različitih vjerskih zajednica u osmanskim gradovima (oko 1600.).....	85
III-15. Odnosi između pravoslavaca, katolika i luteranaca u Bugarskoj i Vlaškoj (1581.)	85
III-16. Fetva Ebus-suuda šijitima (sredina 16. stoljeća).....	86
III-17. Carska naredba o zabrani "franačkog" prozelitizma među Armencima u istočnoj Anadoliji (1722.).....	86
III-18. Osmanske vlasti u Bosni presuđuju u sporu između pravoslavaca i katolika (1760.).....	87
III-19. Carska ograničenja za nemuslimane (1631.).....	87
III-20. Pogubljenje nepropisno odjevenog pravoslavca (1785./1789.).....	88

III-21.	Carska zapovijed o crkvi u Stanimaki, kraj Plovdiva, izgrađenoj bez dozvole (1624.)	88
III-22.	Netolerantnost kršćana prema ljudima koji žive u braku s osobom druge vjere (Cipar, 1636.).....	88
III-23.	Odredbe o vjerskom životu u Transilvaniji (1653.)	89
III-24.	Zaključak biskupskog sinoda u Stonu kraj Dubrovnika, uperen protiv Židova (1685.).....	89
III-25.	Privilegije za jednoga Židova u Dubrovniku (1735.).....	90
III-26.	Mučeništvo sv. Kirane u Solunu (1751.)	90
Sl. 21.	Kristovo uznesenje, osmanska minijatura (1583.)	91
Četvrto poglavlje: Društveni tipovi i svakodnevni život		92
IVa.	Elita i običan svijet	93
IV-1.	Prezir osmanske elite prema Turcima seljacima	93
Sl. 22.	Spahija	93
Sl. 23.	Akindžija	94
Sl. 24.	Janjičar.....	94
Sl. 25.	Vojnici u Albaniji, crtež Jean-Baptiste Hilaire (1809.).....	94
Sl. 26.	Şeyh-ül-islam [šejh el islam].....	95
Sl. 27.	Visoki osmanski pisar	95
Sl. 28.	Arapski trgovac.....	96
Sl. 29.	Trgovac iz Dubrovnika	96
Sl. 30.	Osmanski krojač	96
Sl. 31.	Pastir.....	96
Sl. 32.	Ribar	97
Sl. 33.	Derviš.....	97
Sl. 34.	Armenski monah	98
Sl. 35.	Pravoslavni patrijarh Konstantinopola.....	98
Sl. 36.	Veliki istanbulski rabin (kraj 18. stoljeća)	99
Sl. 37.	Kršćanski velikaš (18. stoljeće)	99
Sl. 38.	Čuveni ajan: Ali-paša od Janjine (1741.-1822.), slika Louisa Dupréa (1819.)	100
Sl. 39.	Osmanski mjenjač novca	100
Sl. 40.	Dragoman: Pierre Jamoglu, tumač pri francuskom veleposlanstvu (1787.)	100
Sl. 41.	Švedski veleposlanik (1788.).....	101
Sl. 42.	Galiot nosi svoj obrok vode	101
IVb.	Život na selu	102
IV-2.	Odredbe o seoskoj samoupravi u Vidinskom pašaluku (1587.)	102
IV-3.	Seljakova obveza da obrađuje svoje imanje (seoski zakon iz Karamanije, 1525.).....	102
Sl. 43.	Bugarska kuća u Trjavni (18. stoljeće)	102
IV-4.	Francuski putopisac Pierre Lescalopier opisuje bugarske kuće nedaleko od Ruščuka (1574.).....	103
IV-5.	Kako izgledaju i kako su odjeveni ljudi koji žive nedaleko od Plovdiva (1553.-1555.)	103
IV-6.	Hrana i piće u Albaniji (oko 1810.)	103

Sl. 44.	Soba u Arbanasima (18. stoljeće).....	103
IV-7.	Putovanje po bugarskim selima (1761.).....	104
Sl. 45.	Muškarci i žene s otoka Paros sviraju i plešu.....	104
Sl. 46.	Žene peru rublje izvan kuće (Larisa, rano 19. stoljeće).....	105
IV-8.	Ceste i pošta u Albaniji za vrijeme osmanske vlasti (oko 1800.).....	105
IVc.	Život u gradovima	106
IV-9.	Opis Beograda (1660.).....	106
Sl. 47.	Turčin putuje konjem natovarenim velikim koševima za voće i povrće.....	107
Sl. 48.	Povorka pekara u Istanbulu (1720.).....	108
IV-10.	Rezidencija vlaškoga kneza Constantina Mavrocordata, kako je prikazuje francuski putopisac Flachet (polovica 18. stoljeća).....	108
IV-11.	Povelja ceha trgovaca mješovitom robom u Moskopolju (1779.).....	108
IV-12.	Šegrtski ugovor na otoku Skiros (1793.).....	109
Sl. 49.	Osmanska djeca na vrtuljku tijekom proslave Bajrama.....	109
IV-13.	Fetva Ebu's-Su'uda o carskoj odluci o zatvaranju kavana (3. četvrtina 16. stoljeća).....	110
IV-14.	Kavanska pjesma iz Senja.....	110
IV-15.	Evlija Čelebija o beogradskoj baklavi (1660.).....	110
IV-16.	Jelovnik Shevki mula Mustafe (Sarajevo, druga polovica 18. stoljeća).....	111
IVd.	Život na granici	111
IV-17.	Francuski putopisac Nicolas de Nicolay opisuje osmanske ratnike, "delije" (1551.).....	111
Sl. 50.	Delija, osmanski ratnik (16. stoljeće).....	112
IV-18.	Institucija bratimljenja na bosanskoj granici (1660.).....	112
IV-19.	Osmanlije traže liječnika iz Dubrovnika (1684.).....	113
IV-20.	Pismo Šimuna Kozičića Benje, Modruškog biskupa, papi Lavu X. (1516.).....	113
IV-21.	Pismo Frana Krste Frankopana Gašparu Čolniću (1670.).....	113
IV-22.	Pjesma o Hrvatima koji haraju po Kladuši.....	114
IV-23.	Marko Kraljević pije vino za Ramazana.....	114
IV-24.	Utjecaj kršćana na Albance muslimanske vjere (oko 1800.).....	114
IVe.	Pogled na život žena	116
IV-25.	"Carsko" vjenčanje u 15. stoljeću.....	116
IV-26.	Žene u Albaniji (oko 1810.).....	116
IV-27.	Solidarnost među kršćankama: mučeništvo sv. Filotheje (1589.).....	116
IV-28.	Statut ceha proizvođačica sapuna u Triki, u Tesaliji (1738.).....	117
Sl. 51.	Ugledna Atenjanka (1648.).....	117
IV-29.	Razvod braka u jednom selu blizu Sofije (1550.).....	117
Sl. 52.	Turkinja s djecom (1568.).....	118
Sl. 53.	Turkinja u odjeći za izlazak – francuski crtež (oko 1630.).....	118
Sl. 54.	Djevojka iz brdskih krajeva na sjeveru Albanije (početak 19. stoljeća).....	118

IV-30.	Kadija bilježi slučaj Cipranke koja se razvodi tako što prelazi na islam (1609.).....	119
IV-31.	Kadija bilježi slučaj muslimana koji se rastaje od kršćanke (1610.).....	119
IV-32.	Preljub janjičara s muslimankom u Istanbulu (1591.).....	119
IV-33.	Komentari lady Mary Wortley Montagu o osmanskim ženama (1717.).....	120
Peto poglavlje: Elementi krize		121
Va.	"Prirodne" nepogode	122
V-1.	Glad u Istanbulu (1758.).....	122
V-2.	Potres u Istanbulu (1766.).....	122
V-3.	Kuga u Bukureštu (1813.).....	123
Vb.	Politička kriza u Istanbulu	123
V-4.	Rješenja za krizu osmanske države u Koçi-begovim memoarima (oko 1630.).....	123
V-5.	Poslanici moldavskog kneza Constantina Mavrocordata objašnjavaju zašto su u Istanbulu morali podmititi mnoge ljude (1741.).....	124
Vc.	Ratovi, pobune i seobe	124
V-6.	Seljaci bježe u grad (1665.).....	124
V-7.	Pobuna Mehmed-age Bojadžioğlua na Cipru (oko 1680.).....	125
V-8.	Izveštaj papi o pobuni u Čiprovcima (1688.).....	126
V-9.	Srbi bježe u strahu od osmanske osvete (1690.): svjedočenje đakona Atanasija Srbina.....	127
V-10.	Moldavska buna protiv Osmanlija (1711.).....	127
V-11.	Habsburški časnik u dnevniku opisuje opsadu Dubice (1788.).....	127
V-12.	Nesigurnost putovanja kroz Albaniju (oko 1800.).....	128
V-13.	Kako je Šepavi (Topal) Ibrahim provalio u Kazanlik (1809.).....	128
V-14.	Niz katastrofa u priči bugarskog učitelja Todora iz Pirdopa blizu Sofije (1815.-1826.).....	129
Bibliografija		131
Bilješka o koordinatorima projekta		135
Bilješka o suradnicima		137
Nastavnici koji su sudjelovali u seminarima		139
Karta 2: Osmansko Carstvo i Europa 1600. godine.....		140

Osmansko Carstvo jedna je od glavnih političkih sila koje su tijekom vrlo dugog razdoblja oblikovale povijest jugoistočne Europe. Od 14. pa sve do početka 20. stoljeća osmanska država bila je najveća politička organizacija u ovoj regiji.

No, to nije jedini razlog proučavanja osmanske povijesti jugoistočne Europe. Osmansko Carstvo je važno u kolektivnom samodefiniranju nacija jugoistočne Europe. Upravo zbog činjenice da su se borili protiv Osmanlija, te se nacije smatraju dijelom kršćanske Europe.

Nadalje, osmanska vlast često se okrivljuje kako za ekonomsku zaostalost, tako i za kaotičnu političku situaciju koja obilježava mnoge zemlje jugoistočne Europe sve do danas. Nije nam cilj dokazivati ni da Osmanlije jesu odgovorne za ove pojave, niti da nisu. Smatramo da ćemo o ovim i mnogim drugim pitanjima moći neovisno prosuđivati ako se pobliže pozabavimo različitim izvorima iz osmanskog razdoblja naše zajedničke povijesti.

Postoji još jedan razlog zbog kojeg se treba iznova posvetiti osmanskoj povijesti. Tijekom posljednjih nekoliko desetljeća proučavanje Osmanskog Carstva doživjelo je neobično jak zamah, i to ne samo u Turskoj i zemljama jugoistočne Europe nego i u zapadnoj Europi, u SAD-u, pa čak i u Japanu. Povjesničarima su odnedavno dostupni novi izvori o kojima postavljaju nova pitanja putem starih i novih metoda, pa je predodžba o Osmanskom Carstvu sada bogatija, detaljnija i uravnoteženija. K tome, mnogo stvari koje su ranije vrijedile kao nesporne činjenice sada su, u novim studijama, dovedene u pitanje ili su čak odbačene.

Često se kaže da je Osmansko Carstvo bilo turska država. Istina je da su osnivači osmanske države i dinastije bili turskog podrijetla, ali širenjem osmanske države novim osvajanjima, ona je s vremenom obuhvatila mnoge narode koji su govorili različitim jezicima i pripadali različitim vjerama. Štoviše, i samu su vladajuću klasu Osmanskog Carstva, tijekom većega dijela njegove povijesti, činili ljudi različitih etniciteta. Dapače, od „klasičnog doba“ Mehmeda II. i Sulejmana pa sve do jačanja nacionalizma u 19. stoljeću, sami pripadnici vladajuće klase pod „Turcima“ podrazumijevali su proste i nepismene seljake iz Male Azije s kojima su nastojali imati što je moguće manje zajedničkoga. Stoga predstavnici osmanske vlasti i intelektualci svoju državu nikad nisu zvali Turskom, nego *devlet-i aliye* (Visoka porta), ili *devlet-i ali-Osman* (država Osmanove loze). Jednako kao i u većini drugih srednjovjekovnih država i država ranoga novog vijeka, i ovdje je lojalnost dinastiji bila važnija od etničke pripadnosti.

I pojam „osmanski despotizam“ bio je osporavan u novijim povijesnim istraživanjima. Najvažniji argument koji obara tezu o „osmanskom despotizmu“ jest činjenica da se osmansko društvo tijekom svoje duge povijesti i te kako mijenjalo. Točno je da su sultani, barem tijekom „klasičnog doba“, imali neograničenu vlast i da su nastojali kontrolirati sve što se događa diljem svih osvojenih oblasti. Međutim, carevinu koja se prostirala na tri kontinenta nije bilo lako kontrolirati, naročito ne onako ograničenim tehničkim sredstvima kakva su postojala u kasnom srednjem vijeku i na početku novoga vijeka. Čak i slavni sustav *timara*, koji je omogućavao sultanima kontrolu najznačajnijeg dijela njihove vojske, zapravo je bio samo sredstvo kakvo se rabilo u svim razvijenijim poljoprivrednim društvima s nešto većim teritorijem i stanovništvom, sredstvo kojim se na lokalnoj razini postizalo ono što se, s obzirom na nizak stupanj razvoja novčane privrede, predindustrijski prometni sustav i sustav komunikacije, nije moglo postići na razini cijele zemlje – naime, prostiranje vladajuće elite po cijeloj zemlji, a preko grbače seljaka, kako bi se očuvali zakon i poredak i kako bi se osigurao prijenos svakoga proizvedenog viška od izravnih proizvođača u ruke same vladajuće elite. Ni sultanova kontrola nad *timarima* niti njegov

monopol na vatreno oružje (Osmansko Carstvo može se smatrati „barutnim carstvom“, jednako kao i neke druge velike države na početku novoga vijeka) nisu uspjeli preživjeti krizu kakvu je donio kraj 16. stoljeća.

Nadalje, iako su sultani tvrdili da imaju apsolutnu vlast, baš kao i većina drugih samodržaca u Aziji, Europi i drugim dijelovima svijeta, morali su poštovati ograničenja kakva im je nametao Sveti Božji zakon – u osmanskome slučaju – šerijat. Sultani su se često oglašivali o zakon uz pomoć *seyh-ul-islama*, vrhovnoga vjerskog poglavara, ali to nam samo govori da su sultani i te kako bili svjesni da ipak ne posjeduju neograničenu moć. Jednostavnije rečeno, „despotska“ vlast osmanskih sultana teorijski je ovisila o Bogu, a praktički o okolnostima kakve vladaju među ljudima.

Razlika između društava i stanovništva jugoistočne Europe, s jedne, i osmanskih osvajača/tlačitelja, s druge strane, okosnica je većine naših nacionalnih verzija povijesti. Činjenica je da je ne samo u trenutku osvajanja nego i tijekom duge osmanske vladavine bilo mnogo sukoba i okrutnosti. Pa ipak, cijelu povijest jugoistočne Europe od 14. do 20. stoljeća ne čine samo sukobi. Kao i u mnogim drugim društvima kojima vladaju nadnacionalna i multikonfesionalna carstva, ljudi se nisu samo opirali već su i tražili načina da se prilagode povijesnoj situaciji, da stvore bolju budućnost za sebe kao i za zajednicu kojoj pripadaju. Katkad je u tom cilju valjalo „pregovarati“ s vlastodršcima, a katkad i aktivno surađivati s njima kako bi se stekle osobne ili kolektivne povlastice. To je opet moglo značiti podređivanje vlasti, ili naprotiv, moglo je značiti izbor nekog oblika pasivnog ili aktivnog otpora. A to, opet, znači da je svakodnevica često bila važnija od velikih političkih pitanja. Noviji nam radovi omogućuju uvid u praktične vidove života u jugoistočnoj Europi za vrijeme osmanske vladavine, pokazujući zajedničke obrasce iz kojih se vide velike sličnosti sa svakodnevnicom u drugim regijama Europe toga doba, vidimo da unutar jugoistočne Europe postoje mnoge sličnosti, ali i razlike od jednog kraja do drugoga.

Uspoređujući nove znanstvene radove, vidimo kako dosadašnja predodžba o povijesnoj „posebnosti“ jugoistočne Europe pod osmanskome vlašću polako blijedi, a sve više se uočavaju sličnosti s drugim regijama, ali i s društvom u kojem trenutno živimo. Dakako, razlike i dalje postoje, i njih ni noviji radovi ne negiraju, ali jednostavno, njih nema toliko da bismo cijelu jugoistočnu Europu u vrijeme Osmanskog Carstva mogli proglasiti nekakvim egzotičnim rezervatom. Ove razlike omogućuju nam bolje razumijevanje kompleksnosti društava u prošlosti i u sadašnjici, a to zapravo i jest jedan od osnovnih zadataka povijesnog znanja, u ovim prostorima i uopće.

Ova čitanka nastoji omogućiti nastavnicima, učenicima i znanstvenicima sagledavanje povijesti jugoistočne Europe u vrijeme Osmanskog Carstva na nov način. Kako bismo izbjegli preklapanja ove knjige s drugom čitankom, posvećenom nacijama i državama u jugoistočnoj Europi, posljednje stoljeće Osmanskog Carstva nije uključeno u ovu knjigu. Stoga ova čitanka završava kasnim 18. stoljećem, uključujući samo nekoliko dokumenata s početka 19. stoljeća. Pa čak i uz ovo ograničenje, bilo je, s obzirom na ovako malen broj stranica, gotovo nemoguće prikazati sve aspekte i pojedinosti iz pet stoljeća kasne srednjovjekovne i rane novovjeke povijesti jugoistočne Europe. Morali smo stoga postaviti prioritete i činiti izbor. Neke smo aspekte, ma koliko važni bili, ili u potpunosti preskočili ili smo ih samo ukratko naznačili. U izboru izvornih dokumenata oslanjali smo se na naše suradnike i nastojali dati nepristranu sliku, i u geografskom i u tematskom smislu. Pa ipak, znamo da će neki čitatelji i/ili korisnici ove čitanke željeti upotrijebiti i druge tekstove i ilustracije. Ako to bude tako, postigli smo jedan od ciljeva, a to je potaknuti nastavnike, učenike, pa i povjesničare da uoče različitosti i posvete pozornost kompleksnosti povijesti ove regije u vrijeme osmanske vladavine.

Kronologija

Osmanski sultani	Politički procesi	Politički i vojni događaji	Teritorijalne promjene	Društvo i kultura	Značajni događaji izvan Osmanskog Carstva
Osman I. (1281.-1324.)	Oko 1300.-1345. godine: početak širenja osmanske vlasti na sjeverozapad Male Azije, a na račun Bizantskog Carstva; tijekom ovoga razdoblja Osmanski emirat bori se za prevlast s drugim Turskim emiratima u Maloj Aziji; polagano uključivanje muslimanskih znanstvenika (<i>ulema</i>) u osmanski politički sustav.	1302. – Osman pobjeđuje Bizant kod Bafeona.			1307. – demisija sultanata Rumskih Seldžuka; Turski emirati u Maloj Aziji postaju izravni vazali mongolske (<i>ilhanidsk</i>) države u Perziji
Orhan (1324-1362.)			1326. – osvajanje Bruse (Burse), nakon koje padaju i Nikeja (Iznik, 1331.) i Nikomedija (Izmit, 1337.).	Bizantski gradovi postaju osmanski (pretežno muslimanski); tijekom 14. i 15. stoljeća slični se procesi odvijaju i u Maloj Aziji i na Balkanu.	1335. – raspad Ilhanidskog Carstva; osmanski emirat postaje neovisan.
				1339. – Orhanova džamija u Bursi, prva džamija osnove tlocrta.	1337.-1453. – Stogodišnji rat između Francuske i Engleske.
		1345. – prvi angažman osmanske vojske u Europi, na strani budućega Bizantskog cara Ivana VI. Kantakuzena (1347.-1354.).	1345. – osvajanje emirata Karesija, uključujući i istočnu obalu Dardanela.		1341.-1354. – građanski rat u Bizantu.
				1346.-1347. – kuga iz Kafe stiže u jugoistočnu Europu i pogađa velik dio regije.	1345.-1353. – velika epidemija kuge, "crne smrti", diljem Azije, Europe i sjeverne Afrike.

Osmanski sultani	Politički procesi	Politički i vojni događaji	Teritorijalne promjene	Društvo i kultura	Značajni događaji izvan Osmanskog Carstva
Murat I. (1362-1389.)	1354-1402. – Širenje Osmanskog Carstva na jugoistočnu Europu; tijekom ovoga razdoblja turska pogranična plemena tek se počinju integrirati u osmanski politički sustav, pa su još uvijek često ratovala u svoje ime. Osmanlije su pribjegavale različitim političkim mehanizmima ekspanzije: sklapali su ugovore s postojećim državama jugoistočne Europe (koje su prihvaćane kao vazalske), bračna savezništva, jednostavno anektirali određene teritorije i svojim ratnicima dijelili lena (timare), naseljavali Turke iz Male Azije itd. 1390-ih sultan Bajazid je poduzimao odlučne korake ka integriranju ovih skupina u Carstvo, što je među Turcima u Maloj Aziji, ali i među drugima, dovelo do nezadovoljstva.		1354. – osvajanje Galipolja.		1355. – umire car Stefan Dušan (1331.-1355.), slabljenje Srbije.
			1361.-1369. – osvajanje Trakije, uključujući i Edrine (Jedrene).		
		1371. – osmanska pobjeda nad Srbima na rijeci Marici.	Sedamdesete i osamdesete godine 14. stoljeća – osvajanje Makedonije i dijelova Grčke i Albanije.	1378.-1391. – Yezil Cami (Zelena džamija), Iznik	1370.-1405. – vladavina Timur-Lenka.
1385. – savez Poljske i Litve. Bajazid I. (1389-1402.)	ekspanzije: sklapali su ugovore s postojećim državama jugoistočne Europe (koje su prihvaćane kao vazalske), bračna savezništva, jednostavno anektirali određene teritorije i svojim ratnicima dijelili lena (timare), naseljavali Turke iz Male Azije itd. 1390-ih sultan Bajazid je poduzimao odlučne korake ka integriranju ovih skupina u Carstvo, što je među Turcima u Maloj Aziji, ali i među drugima, dovelo do nezadovoljstva.	1389. – prva bitka na Kosovu; Osmanlije odnose pobjedu nad koalicijom koju predvodi srpski knez Lazar; Srbija postaje vazal Osmanskog Carstva.	1390.-1391. – prva osmanska aneksija turskih emirata na jugozapadu Male Azije (Saruhan, Ajdin, Menteşe, itd.).		1385. – savez Poljske i Litve.
		1396. – bitka kraj Nikopolja; Bajazid I. je porazio križare koje je predvodio Sigismund Luksemburški, kralj Ugarske.	1396. – aneksijom Vidina Bugarska napokon pada pod osmansku vlast.		
			1397.-1398. – Bajazid I. dovršava osvajanje većega dijela Male Azije.		
1402.-1413. interregnum – Bajazidovi sinovi bore se za vlast.		1402. – bitka kraj Angore/Ankare; Timur Lenk nanosi poraz Bajazidu I. i zarobljava ga.	1402. – Timur ponovo uspostavlja nekoliko turskih emirata u Maloj Aziji.	1403.-1414. – Eski Cami (Stara džamija), Jedrene.	

Osmanski sultani	Politički procesi	Politički i vojni događaji	Teritorijalne promjene	Društvo i kultura	Značajni događaji izvan Osmanskog Carstva
Mehmed I. (1413-1421.)	Postupan oporavak i brižljivo restauriranje Osmanske države; ponovna ali promišljena ekspanzija i na Balkanu i u zapadnom dijelu Male Azije.	1419.-1420. – Osmanska osvajanja na donjem toku Dunava; Vlaška postaje vazalna država.	1419.-1420. – osvajanje Dobrudže, Giurgiua i Turnua.	1416. – pobuna šeika Bedredina; porazio ga Mehmed I.	
Murat II. (1421.-1451., s prekidom 1444.-1446.)			1425.-1428. – konačna aneksija jugozapadnog dijela Male Azije (emirata Ajdin, Menteše, Teke, Germijan i dr.).	1421.-1437. – kompleks Muradiye u Bursi, ukrašen keramikom iz Tabriza.	
			1430. – Solun pada pod osmansku vlast.		
			1439. – Osmanlije prvi put osvajaju Srbiju.		1439. – na saboru u Firenci Bizantski car Ivan VIII. pristaje na uniju Pravoslavne crkve s Rimom, a zauzvrat traži križarski rat protiv Osmanlija.
	Pod utjecajem ugarskog korištenja topništva i Osmanlije se počinju služiti vatrenim oružjem, premda ne sustavno.	1443. – mađarski pohodi na Balkanu; uspješan ustanak Albanaca pod vodstvom Skenderbega (Gjergja Kastriota).	1443. – Osmanlije predaju Srbiju i Albaniju.		
	1444. – novi mađarski pohodi na Balkanu, poraz kod Varne.				

Osmanski sultani	Politički procesi	Politički i vojni događaji	Teritorijalne promjene	Društvo i kultura	Značajni događaji izvan Osmanskog Carstva	
		1448. – druga kosovska bitka, Osmanlije pobjeđuju mađarsku vojsku koju predvodi Janos Hunyádi (Sibinjanin Janko).				
Mehmed II. (1444.-1446., 1451.-1481.)	Osmanska država postaje prava organizirana carevina („klasično doba“ Osmanskog Carstva); uspostavljanje stroge strukture dvora i društvene hijerarhije; razvlašćuju se pripadnici staroga plemstva, koje je i osnovalo carstvo, a često i pogubljuju, uz pomoć <i>kapi kulara</i> (sultanovi robovi koji su prešli na islam); najveći dio zemljišnih posjeda prelazi u vlasništvo države i dijeli se kao feud (timar); djelotvorna upotreba prve generacije vatrenog oružja (Osmansko Carstvo često se naziva i „barutno carstvo“).		1453. – osvajanje Konstantinopola.	Konstantinopol postaje glavni grad Osmanske države - Istanbul; crkva Svete Sofije postaje džamija; grade se saraj Topkapi (do 1478. godine), zatvorena tržnica (<i>bezistan</i>) i nekoliko džamija (među njima i Fatihova džamija, 1463.-1470.).	1453. – Stogodišnji rat završava pobjedom Francuza.	
		1456. – Janos Hunyádi nanosi poraz Osmanlijama kod Beograda.	1455-1456. – Moldavija postaje vazalna država.		1455. – Gutenberg tiska Bibliju.	
			1459. – konačni pad Srbije.			
			1460. – osvajanje Atenskog vojvodstva, Mistre i većeg dijela Moreje.			
			1461. – osvajanje Bizantskog Trapezuntskog Carstva.	1454. – patrijarh Genadij osniva Konstantinopol-sku bogosloviju.		
		1463.-1479. – osmansko-mletački rat.	1463. – osvajanje većega dijela Bosne.			1462.-1505. – vladavina Ivana III. u Moskvi; svojoj kneževini pripaja druge kneževine, Rusija stječe neovisnost od Zlatne horde (1480.).
			1468. – osvajanje Karamanije, u Maloj Aziji.			
	1473. – Osmanlije kod Otlukbelija odnose pobjedu nad Uzun Hasanom; učvršćivanje osmanske vlasti u Anadoliji.	1470. – osvajanje Negropona (Eubeje).				

Osmanski sultani	Politički procesi	Politički i vojni događaji	Teritorijalne promjene	Društvo i kultura	Značajni događaji izvan Osmanskog Carstva
		1475. – bitka kraj Vasluja; moldavski knez Stefan Veliki (1457.-1504.) nanosi poraz Osmanlijama.	1475. – Osmanlije osvajaju Kafu, đenovsku koloniju na Krimu; Tatarski hanat na Krimu postaje vazalna pokrajina Osmanskog Carstva.	1476. – prva knjiga na grčkom tiskana u Milanu (Konstantin Laskaris, Επιτομή των οκτώ του λόγου μερών).	1469.-1492. – vladavina Lorenza di Medicija u Firenci; vrhunac renesanse.
			1479. – osvajanje većeg dijela Albanije. 1480. – Osmanlije osvajaju Otrant, na jugu Italije; predaju ga 1481.		
Bajazid II. (1481.-1512.)	Smirivanje unutarnjih sukoba koje je prouzročio 'despotizam' Mehmeda II., uz očuvanje centralističke organizacije carstva i njezinih prednosti.		1483. – osvajanje Hercegovine. 1484. – osvajanje Hilije i Belgoroda Dnjestarskog (Akkermana); Moldavija gubi prilaz Crnom moru.	1492. – Protjerivanje sefardskih Židova iz Španjolske; veći dio njih nailazi na dobrodošlicu u Osmanskom Carstvu, pa se tu i naseljava; 1493. – prva židovska tiskara u Istanbulu, koju su osnovali sefardski Židovi izbjegli iz Španjolske; 1493. – prva slavenska tiskara u jugoistočnoj Europi na Cetinju (pod mletačkim utjecajem); tijekom 16. stoljeća slavenske tiskare osnivaju se i u Vlaškoj (1508.), Bosni, Srbiji i Transilvaniji, ali veći na njih radi vrlo kratko.	1489. – Cipar postaje mletački posjed. 1492. – Kolumbo otkriva Ameriku. 1494. – francuski pohodi na Italiju; početak talijanskih ratova. 1497.-1498. – Vasco da Gama otkriva morski put od Portugala do Indije.
		1499.-1503. – osmansko-mletački rat.	Osvajanje mletačkih uporišta u kontinentalnom dijelu Grčke i u Albaniji.		

Osmanski sultani	Politički procesi	Politički i vojni događaji	Teritorijalne promjene	Društvo i kultura	Značajni događaji izvan Osmanskog Carstva	
			1499.-1540. – osvajanje Like i dijelova Dalmacije.	1505. – džamija Bajazida II. u Istanbulu.	1502. – osnivanje safavidske dinastije u Perziji; Perzija postaje šiitska.	
Selim I. (1512.-1520.)	Energično suzbijanje pro-perzijskog otpora u Anadoliji, znatno proširenje teritorija ka Bliskom istoku, čime je dodatno ojačana islamska sastavnica Osmanskog Carstva.	1514. – bitka kraj Çaldirana, velika pobjeda Osmanlija nad Perzijancima.	1514.-1515. – pripajanje istočnog dijela Male Azije.			
		1516. – bitka kraj Mardj Dabika, velika pobjeda Osmanlija nad Mamelucima.	1516.-1517. – osvajanje Sirije, Palestine i Egipta; osmanski protektorat nad Mekom i Medinom.		1517. – „95 teza“ Martina Luthera u Wittenbergu, u Njemačkoj; početak reformacije.	
			1519. – Alžir priznaje osmansku vlast.		1519. – Karlo V. izabran za rimsko-njemačkog cara; kako je od 1516. bio i kralj Španjolske, Karlo V., izdanak loze Habsburga, postaje jedan od glavnih protivnika Osmanskog Carstva.	
Sulejman I. "Zakonodavac" (1520.-1566.)	Vrhunac osmanske moći; širenje teritorija i u Europi i u Aziji, kombiniranjem vojne sile i žive diplomatske aktivnosti; sistematiziranje osmanskog zakonodavstva i uprave.		1521. – osvajanje Beograda	1526. – Piri Reis (1465.-1554.) piše <i>Kitab-i-Bahriye</i> , "Knjigu o moru", u kojoj sažima ukupno pomorsko iskustvo svoje epohe; 1513. izradio je i detaljnu pomorsku kartu, na kojoj je prikazao i Sjevernu i Južnu Ameriku.	1519.-1522. – Magellan krenuo na prvo putovanje oko svijeta. 1526. – Početak Mogulskog carstva u Indiji.	
			1522. – osvajanje Rodosa.			
		1526. – bitka kraj Mohača, velika pobjeda nad Ugarima. 1529. – početak osmansko-habsburškog sukoba u Ugarskoj; prva neuspješna opsada Beča.	1534.-1535. – osvajanje Iraka.			

Osmanski sultani	Politički procesi	Politički i vojni događaji	Teritorijalne promjene	Društvo i kultura	Značajni događaji izvan Osmanskog Carstva	
		1538. – uspješan pohod Osmanlija na Moldaviju.	1538. – aneksija Bendera (Tigine).	1538. – Sinan, poznat i kao Mimar Sinan (1490.-1588.), postaje glavni carski graditelj; osmanska arhitektura nalazi se na vrhuncu.	1543. – Kopernik objavljuje svoje djelo <i>De revolutionibus orbium coelestium</i> (O kruženju nebeskih tijela).	
		1541. – novi Sulejmanov pohod na Mađarsku.	1541. – osvajanje središnje Ugarske (budimske) kneževine; Transilvanija postaje vazalna kneževina.			1545.-1563. – Tridentski sabor, reforme unutar katoličanstva.
				1551.-1552. – aneksija Banata.	Polovicom 16. stoljeća reformacija se širi na Mađarsku i Transilvaniju; Saksonci nastanjeni u Transilvaniji primaju luteransku vjeru, a velik broj Mađara kalvinističku.	1551.-1556. – Rusi osvajaju tatarske kanate Kazanj i Astrahan.
			1555. – Osmansko-perzijski mir u Amasiji, stabiliziranje istočne granice Osmanskog Carstva.		1550.-1557. – Mimar Sinan gradi Sulejmanovu džamiju u Istanbulu.	1555. – Augsburški vjerski mir u Njemačkom Carstvu.
					1555. – prva knjiga tiskana na albanskom jeziku (u Italiji): Meshari [Knjiga služenja], od Dom Gjona Buzukua.	1556. – Abdikacija Karla V.; habsburški posjedi dijele se na nasljednike iz španjolske i austrijske nasljedne linije.

Osmanski sultani	Politički procesi	Politički i vojni događaji	Teritorijalne promjene	Društvo i kultura	Značajni događaji izvan Osmanskog Carstva
			1566. – Osmanlije osvajaju otok Hios.	1557. – obnova Srpske pravoslavne patrijaršije u Peći.	1562.-1598. – vjerski ratovi u Francuskoj.
Selim II. (1566.-1574.) "Pijanica"		1571. – u bitki kraj Lepanta mornarica Svete lige porazila osmansku.	1570.-1571. – osvajanje Cipra.	1567. – prva armenska tiskara u Istanbulu. 1569-1575. – Mimar Sinan gradi Selimovu džamiju u Jedrenu.	1566. – početak ustanka protiv Španjolaca u Nizozemskoj.
Murat III. (1574.-1595.)	Financijska kriza, akća devalvira, inflacija.	1578.-1590. – iscrpljujući rat s Perzijom.	Osvajanje Azerbejdžana i nekoliko perzijskih pokrajina.	1580. – uvažavajući pritužbe vjerskih vođa, sultan zapovijeda rušenje opservatorija u Istanbulu.	1587.-1629. – vladavina Abasa I. u Perziji; vrhunac moći dinastije Safavida.
Mehmed III. (1595.-1603.)	Ozbiljna unutarnja kriza Osmanskog Carstva; zbog dugih ratova protiv Habsburgovaca i Perzije zemlja se našla u financijskim poteškoćama i oslabjela je tradicionalna vojna organizacija, osobito spahijska konjica; stoga se sve češće pribjegava plaćenicima (<i>levend</i>), a povećava se zemljišni zakup (<i>iltizam</i>).	1593.-1606. – iscrpljujući rat protiv Svete lige, predvođene austrijskim Habsburgovcima; protu-osmanska pobuna u Rumunjskim kneževinama (1594.).		1583.-1586. – kompleks Muradiye u Manisi. 1596.-1609. – bune dželalija u Maloj Aziji.	1588. – engleska mornarica nanosi poraz španjolskoj Armadi 1598. – Nantski edikt, tolerancija francuske kalvinističke vjeroispovijesti.
Ahmed I. (1603.-1617.)		1602.-1612. – rat s Perzijom. 1606. – mirovni ugovor na Žitvi sklopljen s austrijskim Habsburgovcima.	Osmanlije gube teritorije osvojene 1578.-1590.: to su prvi veći teritorijalni gubici koje trpi Osmansko Carstvo.	1609.-1616. – Sultan Ahmedova džamija (Plava džamija) u Istanbulu.	1603. – umire Elizabeta I. (1558.-1603.); James Stuart, škotski kralj, postaje i kralj Engleske, čime su ova dva kraljevstva napokon ujedinjena. 1613. – dolazak dinastije Romanovih u Rusiji.

Osmanski sultani	Politički procesi	Politički i vojni događaji	Teritorijalne promjene	Društvo i kultura	Značajni događaji izvan Osmanskog Carstva
Mustafa I. (1617.-1618.)					
Osman II. (1618.-1622.)	Zbog pokušaja unutarnjih reformi, dolazi do pobune janjičara, koji svrgavaju i ubijaju sultana.	1620.-1634. – rat s Poljskom i Litvom oko kontrole nad Moldavijom.			1618.-1648. – Tridesetogodišnji rat.
Mustafa I. (1622.-1623.)					
Murat IV. (1623.-1640.)	Stroge mjere za obnovu reda i zakona.	1623-1639. – rat s Perzijom; nakon početnih poraza u bitkama protiv Abasa I., ratni pohodi Murata IV. i mirovni sporazum u Kasr-i-Şirinu (1639.), Osmansko Carstvo se vraća u granice od 1555. i 1612.		1627. – patrijarh Kiril Lukaris osniva grčku tiskaru u Istanbulu; po patrijarhovom pogubljenju, Osmanlije je zatvaraju 1638.	
				1635. – Revanski paviljon u saraju Topkapi.	
Ibrahim I. (1640.-1648.) "Ludi"		1645.-1669. – iscrpljujući rat s Mlecima.	Osvajanje Krete (završeno tek 1669.).		1640. – početak engleskog građanskog rata između kralja i parlamenta.
Mehmed IV. (1648.-1687.)	Nakon višegodišnjih unutarnjih nemira, veliki veziri iz obitelji Koprulu (Ćuprilić) uspijevaju učvrstiti svoj položaj, ponovno uspostaviti red u zemlji i pokrenuti nova teritorijalna osvajanja.	1656. – Mehmed-paša Ćuprilić imenovan velikim vezinom i dobiva punomoć za vladanje carevinom.		1648.-1657. – čuveni osmanski geograf i povjesničar Katip Ćelebija (1609.-1657.) piše zemljopisnu raspravu <i>Cihannüma</i> (Karta svijeta).	1648. – pobuna Kozaka u Ukrajini pod vodstvom atamana Bogdana Hmeljnickog; kriza u Poljskoj i Litvi.
		1661. – Fazel Ahmed-paša Ćuprilić nasljeđuje svojeg oca na mjestu velikog vezira (1661—1676.)		1665.-1666. – mesijanski pokret Sabataja Zevija.	1655.-1660. – prvi Nordijski rat.
					1661. – početak vladavine Louisa XIV., (francuskog kralja 1643.-1715.); vrhunac francuskog apsolutizma.

Osmanski sultani	Politički procesi	Politički i vojni događaji	Teritorijalne promjene	Društvo i kultura	Značajni događaji izvan Osmanskog Carstva
		1672.-1676. – rat s Poljskom i Litvom.	Osvajanje Podolije.	1667. – veliki potres u kojem je Dubrovnik jako oštećen.	
		1683. – druga opsada Beča; austrijsko-poljska vojska nanosi osmanskoj vojsci težak poraz.			
		1684. – osnivanje Svete lige, koju čine Austrija, Poljska i Litva, Venecija i Papinska država, a od 1686. i Rusija.	1686.-1687. – austrijske trupe osvajaju Mađarsku i Transilvaniju.		1685. – u Francuskoj opozvan Nantski edikt.
					1687. – Isaac Newton piše <i>Philosophia naturalis principia mathematica</i> (Matematička načela filozofije prirode).
Sulejman II. (1687.-1691.)	Nakon velikih monetarnih i fiskalnih reformi, Osmansko Carstvo ponovno je u stanju voditi ratove.		1688.-1690. – Austrija privremeno osvaja Beograd i druge dijelove Srbije.	1690. – ponovnim osmanskim osvajanjem Beograda počinje prva velika seoba Srba s juga Srbije i Kosova u Slavoniju i Mađarsku.	1688. – Slavna revolucija u Engleskoj, Engleska postaje parlamentarna monarhija. 1689. – početak samovlašća Petra I. u Rusiji (1682.-1725.).
Ahmed II. (1691.-1695.)				1694. – knez Konstantin Brâncoveanu osniva u Bukureštu Grčku kneževsku akademiju; u 18. stoljeću slična se ustanova osniva i u Iașiju, u Moldaviji.	

Osmanski sultani	Politički procesi	Politički i vojni događaji	Teritorijalne promjene	Društvo i kultura	Značajni događaji izvan Osmanskog Carstva
Mustafa II. (1695.-1703.)	1695. – reorganizacija zemljišnih posjeda, uvodi se doživotno vlasništvo nad zemljom, tzv. <i>malikane</i> ; zahvaljujući tom novom sustavu, plemićke obitelji u provinciji jačaju i s vremenom stječu velika nasljedna imanja.	1697. – u bitki kraj Sente Austrijanci nanose poraz Osmanlijama.			
		1699. – mir u Srijemskim Karlovcima.	Osmansko Carstvo ustupa Habsburgovcima Mađarsku (sa Slavonijom) i Transilvaniju, Mlecima Moreju, Liku i neke dijelove Dalmacije, Poljskoj Podolje, a Rusiji Azov.	Oko 1700. – Dimitrie Cantemir (1673.-1723.), i sam skladatelj, piše raspravu o osmanskoj glazbi, i objavljuje zapise 353 instrumentalna djela.	1700.-1721. – Veliki nordijski rat, velika pobjeda Rusije nad Švedskom kod Poltave (1709.). 1701.-1714. – rat za španjolsko naslijeđe.
Ahmed III. (1703.-1730.)		1710.-1711. – rat s Rusijom.	Povrat Azova.		
	Tzv. "doba tulipana", u kojem dolazi do kulturne obnove, od pokušaja unutarnje reforme do otvaranja prema zapadu, na čemu naročito radi Ibrahim-paša Nevshehirli (1718.-1730); međutim, nakon pobune janjičara, Ibrahim-paša i sultan moraju abdicirati.	1715.-1718. – rat s Mlecima i Austrijom; Osmanlije doživljavaju poraz, koji će biti zapečaćen Požarevačkim mirom.	1715. – preotimanje Moreje od Mlečana.		
			1716.-1718. – Osmanlije predaju Austrijancima Banat, sjevernu Srbiju i Olteniju (zapadnu Vlašku).	1720. – knjigu svetkovina (<i>Surname-i Vehbi</i>), opis slavlja prilikom obrezivanja sultanovih sinova, napisao je pjesnik Vehbi, a s 137 minijatura ilustrirao ju je Levni (1673.-1736.).	

Osmanski sultani	Politički procesi	Politički i vojni događaji	Teritorijalne promjene	Društvo i kultura	Značajni događaji izvan Osmanskog Carstva
			1722.-1725. – poslije nemira u Perziji, osvajanje Gruzije, Azerbejdžana i Širvana.	1727. – prvu osmansku tiskaru osniva u Istanbulu Ibrahim Muteferika; tiskara je zatvorena poslije njegove smrti 1745.	1722. – Afganistanci prodiru u Perziju, kraj Safavidske vlasti.
Mahmud I. (1730.-1754.)	Politika opreznih reformi, osobito u artiljeriji (zahvaljujući francuskom stručnjaku, grofu de Bonnevalu) i u urbanizaciji (više od 60 javnih fontana u Istanbulu).		1730. – Osmanlije gube Azerbejdžan i Širvan, u korist Nadira (perzijski šah, 1736.-1747.).	1728. – fontana Ahmeda III. (izvan palače Topkapi).	1726.-1730. – Šah Nadir (1736.-1747.) ponovo osnažuje Perziju.
		1730.-1736. – rat s Perzijom.	Osmanlije gube Gruziju.		1733.-1735. – rat za poljsko naslijeđe.
		1736.-1739. – rat s Rusijom i Austrijom, okončan Beogradskim mirom.	Oltenija se vraća Vlaškoj, a sjeverna Srbija pod okrilje Osmanskog Carstva; Rusija ponovno dobiva Azov.	Druga seoba Srba u Banat i Mađarsku.	1740.-1786. – vladavina Friedricha II. u Pruskoj.
		1743.-1746. – rat s Perzijom.		1746. – u Vlaškoj knez Constantin Mavrocordat 1749. ukida kmetstvo; 1749. sličnu reformu provodi i u Moldaviji.	1740.-1748. – rat za austrijsko naslijeđe. 1748. – Montesquieu, <i>L'Esprit des lois</i> (Duh zakona).
Osman III. (1754.-1757.)					1751.-1780. – u Parizu izlazi <i>Enciklopedija</i> , u 35 svezaka, najveće dostignuće europskog prosvjetiteljstva.
Mustafa III. (1757.-1774.)	Nemiješanja u sukobe u Europi, Osmansko Carstvo upušta se u rat s Rusijom, i tada na vidjelo izlazi sva njegova slabost, što će samo još više ubrzati njegovo daljnje opadanje;	1768.-1774. – Osmansko-ruski rat; ruska vojska okupira Krim, Moldaviju i Vlašku, ruska mornarica nanosi Osmanlijama poraz na Egejskom moru i potiče pobune u Grčkoj i na Levantu.		Osmanse vlasti ukidaju Ohridsku arhiepiskopiju i Pečku patrijaršiju; Carigradska patrijaršija dobiva crkvenu vlast nad svim podanicima pravoslavne vjere koji žive u Europi.	1756.-1763. – sedmogodišnji rat.
					1762-1796. – vladavina Katarine II. u Rusiji

Osmanski sultani	Politički procesi	Politički i vojni događaji	Teritorijalne promjene	Društvo i kultura	Značajni događaji izvan Osmanskog Carstva
	raste moć <i>ajana</i> , lokalnih uglednika, dok se u većini provincija postupno raspada autoritet središnje vlasti.				1772. – prva podjela Poljske.
Abdulhamid I. (1774.-1789.)	Nastojanja da se uz pomoć Zapada, osobito Francuske, ponovno ojača osmanska vojna snaga; međutim, ratovi 1787.-1792. pokazuju neuspješnost tih pokušaja.	1774. – Kučuk-kajnarški mir; Rusija se učvršćuje na sjevernim obalama Crnog mora i postaje glavna zaštitnica pravoslavaca u Osmanskom Carstvu.	1774. – Krim prestaje biti vazalna provincija Osmanskog Carstva 1775. – Osmanlije predaju Austriji Bukovinu (sjeverozapadnu Moldaviju.)	1784. – u Istanbulu se ponovno otvara turska tiskara.	1775-1783. – američki rat za neovisnost.
Selim III. (1789.-1807.)	Pokušaji vojne, financijske, administrativne i političke reforme (<i>nizam-i cedid</i> , "novi poredak"); reforma propada zbog unutarnjih nemira i zbog otpora konzervativnih janjičara; u unutrašnjosti zemlje moć <i>ajana</i> dostiže vrhunac.	1787.-1792. – rat s Rusijom i Austrijom, Osmanlije trpe teške poraze; Francuska revolucija i problematična situacija s Poljskom spašavaju Osmansko Carstvo ozbiljnijih teritorijalnih gubitaka.	1783. – Rusija anektira Krim.		1780.-1790. – vladavina Josipa II. u Austriji.
			1788.-1792. – Rusija anektira Jedisan s Otčakovom.		1787. – Ustav Sjedinjenih Američkih Država.
		1798.-1799. – francuski pohod na Egipat i Siriju.			1789. – početak Francuske revolucije. 1793. 1795. – druga i treća (konačna) podjela Poljske.

